

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

LITERÁRNÍ TVORBA V DOBĚ VELKÉ VÁLKY A PO NÍ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Martin Mareš

Specializace v pedagogice

Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: Mgr. Markéta Pokorová, Ph.D.

Plzeň, 2023

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni dne

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval Mgr. Markétě Pokorové, Ph.D. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnovala.

OBSAH

ÚVOD.....	6
1 POLITICKO-HISTORICKÝ KONTEXT.....	7
1.1 Předvečer Velké války.....	7
1.1.1 Dění v Evropě.....	7
1.1.2 Dění v českých zemích.....	8
1.2 Začátek války.....	9
1.3 Východní fronta.....	9
1.4 Západní fronta.....	11
1.5 Italská fronta.....	12
1.6 Konec války a začátky nového státu.....	13
2 LITERÁRNĚ-HISTORICKÝ KONTEXT.....	14
3 AUTOŘI VELKÉ VÁLKY.....	17
3.1 Buřičští autoři.....	17
3.1.1 Fráňa Šrámek.....	17
3.1.2 František Gellner.....	19
3.1.3 Karel Toman.....	21
3.1.4 Jaroslav Hašek.....	23
3.2 Autoři bojující s existenční krizí.....	25
3.2.1 Richard Weiner.....	25
3.2.2 Jaromír John.....	26
3.2.3 Josef Čapek.....	28
3.2.4 Jan Weiss.....	29
3.3 Legionářští autoři.....	31
3.3.1 Rudolf Medek.....	31
3.3.2 František Langer.....	32

3.3.3	Jaroslav Kratochvíl.....	33
3.3.4	Josef Kopta.....	34
3.3.5	Václav Kaplický.....	35
4	KOMPARACE DĚL.....	37
4.1	Osudy dobrého vojáka Švejka.....	37
4.2	Večery na slamníku.....	41
4.3	Železný vlk.....	44
4.4	Srovnání postojů autorů.....	46
4.4.1	Postoj k habsburské monarchii.....	46
4.4.2	Postoj k válce.....	47
4.4.3	Postoj k legiím či jiným státům.....	47
4.4.4	Shrnutí.....	47
	DIDAKTICKÁ ČÁST.....	49
	ZÁVĚR.....	51
	RESUMÉ.....	52
	SEZNAM LITERATURY.....	53

ÚVOD

Tématem předkládané bakalářské práce jsou čeští autoři písíci v době kolem první světové války a jejich tvorba. Práce je rozdělena do celkem tří částí – teoretické, praktické a didaktické. Jejím cílem bude zmapovat osudy spisovatelů a porovnání tvorby jednotlivých skupin.

Úvodem autor práce nastíní především politické okolnosti předcházející první světové válce a literárně-historický kontext pro pochopení myšlenek doby. Následně v teoretické části práce detailně rozebere životy třinácti autorů, kteří si válkou prošli a její stopy se podepsaly na následné tvorbě. Jejich životy budou rozebrány v komplexním měřítku, protože pro pochopení jejich postojů je důležité znát celé pozadí a prožitky, které následně spisovatele formovaly. Toto bude podloženo několika biografickými spisy mapujícími životy autorů, které autor práce prostuduje a následně zpracuje do stručného přehledu. Zároveň se autor v této kapitole zaměří i na tvorbu spisovatelů, kterou popíše v průběhu jejich života a jak se v určitých momentech vyvíjela. Bude se věnovat především tvorbě vzniklé během války a krátce po ní, jelikož ta je pro následnou praktickou část stěžejní. Autor práce rozdělí spisovatele do tří skupin podle směrů, kterými se jejich tvorba ubírá, a to do skupiny buřičské, kam zasadí spisovatele vzdorující systému, spisovatele pracující s tematikou existencionální krize a pocity, a nakonec spisovatele věnující se legionářské tematice.

V praktické části autor vybere celkem tři knihy, vždy jednu z dané skupiny spisovatelů, která bude skupinu reprezentovat. Za buřičskou skupinu světoznámý román *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* od Jaroslava Haška, z autorů reflektujících existenční problémy povídka *Večery na slavníku* od Jaromíra Johna a za legionářskou skupinu soubor povídek *Železný vlk* napsanou Františkem Langerem. Tyto knihy podrobí literárnímu rozboru a vyhledá motivy a úryvky, na kterých prokáže, proč daná kniha spadá do konkrétní skupiny. Mimo to je porovná i v několika mimoliterárních kritériích, na kterých autor práce ukáže postoje umělců k oněm historickým událostem a jak se projevíly v jejich tvorbě.

V poslední řadě autor představí didaktickou část, jež bude obsahovat stručný popis aktivity pro žáky do hodiny literatury zaměřené na českou válečnou literaturu.

1 POLITICKO-HISTORICKÝ KONTEXT

Pro pochopení literární tvorby v době velké války a po ní, je nezbytné znát politicko-historický kontext. Na základě událostí utvářejících studované období je možné reflektovat vliv doby na autora a jeho tvorbu. Toto pojednání o předchozích událostech bude obecné zasazení do děje opřené především o publikaci od Marcely C. Efmertové s názvem *České země v letech 1848-1918*.

1.1 Předvečer Velké války

1.1.1 Dění v Evropě

Konec 19. století a začátek 20. století se nesly v osvíceném duchu moderních objevů. Na celém světě docházelo ke zdokonalování dříve vynalezených strojů či dokonce vývoji strojů zcela nových. Průmyslový rozvoj je v našich zemích nejvíce patrný ve Valdštejnově strojírně, později Škodových závodech. Kromě průmyslu samotného můžeme pozorovat pokrok i v dalších oblastech např. doprava či lékařství. Velký rozmach zaznamenalo také umění včetně literatury, jež nás bude zajímat nejvíce. Tento významný a důležitý pokrok lidstva, který ovlivnil následné dění byl způsoben především delším obdobím jakéhosi klidu.

Nemůžeme hovořit zcela o míru, jelikož se pořád bojovalo především o nadvládu Evropy mezi hlavními mocnostmi, jakými bylo sjednocené Německo a Itálie, Rakousko-Uhersko, Anglie, Francie a Rusko. Hojně se bojovalo především v koloniích, protože 19. století bylo také plné objevování nových zemí a získávání jejich bohatství. Hlavní spor byl mezi Anglií, Francií a Německem, jelikož jich vlastnily nejvíce, ať už v Africe či Indii, což bylo jedním aspektem, jenž měl na svědomí vygradování dusné atmosféry v Evropě ještě před vypuknutím války.

V rámci upevňování postavení vznikl roku 1882 Trojspolek, který zahrnoval Německo, Rakousko-Uhersko a Itálii, která zde setrvala do roku 1914, poté se postavila proti Trojspolku a zapojila se do Trojdohody, což byla aliance vzniklá v roce 1893 jako reakce na Trojspolek a zahrnovala zpočátku Francii, Rusko a Velkou Británii.

Situace v Evropě vřela, a kromě již zmíněných koloniálních soubojů šlo o další spory mezi mocnostmi. Mezi Francií a Německem to byl nevyřešený konflikt Alsaska

a Lotrinska, Rakousko s Ruskem mělo spor o dominanci nad Balkánem, Německo s Británií i ostatní mocnosti závodily o námořní nadvládu a zbrojení. Vše vyvrcholilo dne 28. června roku 1914, kdy se v bosenském Sarajevu ozvaly dva výstřely cílené na následníka rakouského trůnu arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este a jeho choť Žofii Chotkovou. Tyto výstřely vypálil na vůz mladík jménem Gavrilo Princip z organizace Černá ruka, který se ještě před dopadením pokusil otrávit kyanidovou kapslí, kterou vyzvrátil a zastřelit se již nestihl, protože byl dopaden. Podle tehdejších zákonů nemohl být odsouzen k smrti, jelikož byl mladší dvaceti let, proto dostal nejvyšší možný trest, tím bylo 20 let vězení. Konec trestu odpykával v terezínském vězení, kde zemřel na tuberkulózu roku 1918.

Záminka pro vyvolání konfliktu byla na světě. Rakousko reagovalo na atentát vpadnutím do Srbska, čímž si zneprátelilo Rusko. Poté Německo vyhlásilo válku Rusku a Francii, na jejíž území postupovalo přes Lucembursko a Belgie, což se nelíbilo Anglii, a tak vyhlásila válku Německu. Zapojily se i mimoevropské státy jako Japonsko po boku Trojspolku či Austrálie po boku Trojdohody, což dalo za vznik válce dosud nevídaných rozměrů, tedy válce světové.

1.1.2 Dění v českých zemích

České země spadaly pod Rakousko-uherskou monarchii v čele s Habsburky, která jako taková vznikla po prohře v Prusko-rakouské válce. Tato válka naše území relativně vyčerpala a zdevastovala, leč trvala pouhé dva měsíce roku 1866. Devastace byla dána tím, že české země stály na pomezí Pruského království a Rakouského císařství, takže se několik rozhodujících bitev odehrálo právě u nás, např. bitva u Sadové, která je známa také jako bitva u Hradce Králové, bitva u Jičína nebo bitva u Trutnova, v které jako jediné z celé války zaznamenalo vítězství Rakouského císařství.

Po tomto konfliktu byl v našich zemích klid, ale ne ten politický. Vznikala myšlenka většího nacionalismu, osamostatnění a odporu proti monarchii, čemuž po pádu bachovského absolutismu nic tolik nebránilo. Tvorba mohla být otevřenější, nepodléhala tolik cenzuře, a to napomohlo vyburcování větší masy lidí (Efmertová, 1998).

1.2 Začátek války

Se zprávou o sarajevském atentátu, o kterém autor pojednává v podkapitole 2.1.1., na rakouského následníka trůnu se držel v celé monarchii smutek, povětšinou se nehrála divadelní představení, ani se nekonaly další kulturní akce či jiné formy zábavy. Rakousko vyhlásilo Srbsku ultimátum o deseti bodech stanovující následky atentátu (např. odstranění protirakouské propagandy nebo vyšetření atentátu) a 26. července 1914, tedy dva dny před vypuknutím války, se začaly objevovat mobilizační vyhlášky, které měly zalarmovat všechny záložníky. Nejdříve se jednalo spíše o politický tah, aby Srbsko ultimátum přijalo, což se v několika bodech stalo, ale rakouská vláda požadovala všechny body, což Srbsko odmítlo. Následovalo vyhlášení války 28. července 1914 a české ulice zaplnil plakát s manifestem od císaře Františka Josefa I. „Mým národům!“. Tento manifest povolával do zbraně všechny muže ve věku od 21 do 39 let (Efmertová, 1998).

První fronta, na kterou byli Češi povoláni, byla právě ta srbská, a to již dne 29. července 1914, den po vyhlášení války a ostřelování Bělehradu. Srbská fronta skončila poměrně fiaskem, jelikož rakouská armáda nebyla na začátku války zcela připravená na takový konflikt a nebyla dostatečně vycvičena. Ačkoliv je to mnohdy opomíjené téma, i na srbské frontě bylo několik Čechů, kteří sympatizovali se Srbskem a vstoupili do dobrovolnických sborů, ve kterých se zapojili do bojů proti monarchii vlastně ještě dříve, než se začaly formovat jakékoliv jiné oficiálnější legie. Srbští dobrovolníci se v průběhu války zapojili do legií v Rusku nebo ve Francii. (Pichlík a kol., 1996).

Na této frontě sloužil Richard Weiner, který o frontě vypráví ve sbírce *Lítice* (1918) či Jaromír John, který srbskou frontu reflektuje ve svém díle *Večery na slavníku* (1920).

1.3 Východní fronta

Další fronta, kde sloužili čeští vojáci v uniformě rakousko-uherské armády, byla fronta východní neboli haličská. Ta nesla název podle historického území Halič, které se nacházelo na území dnešní Ukrajiny a Polska. Na této frontě se začal objevovat morální problém boje Čechoslováků proti jiným Slovanům, který měl na některé vojáky negativní psychologický dopad. Problém vygradoval po zajištění několika Čechů a následném formování legií, jelikož z toho nebyl jen boj proti dalším Slovanům, ale také boj proti svým krajanům. Nebylo zvláštností, že v jedné chvíli proti sobě stanuli na jedné frontě

sousedé či otcové se svými syny a byli nuceni proti sobě bojovat. I to byl důvod, proč rakouská vláda začala české pluky z východní fronty stahovat nebo obměňovat za pluky uherské, u kterých už byla alespoň jazyková bariéra. První legie se zformovaly z dobrovolníků a zajatců. Ideou legií byl za samostatný Československý stát po rozpadu monarchie. Politickou autoritou legií, potažmo velitelem, se stal T. G. Masaryk, který se díky zahraniční politice o vznik státu zasloužil. Muži, kteří se zapojili do československých legií ať už v Rusku, Francii či později Itálii, byli bráni monarchií jako zrádci a dezertéři, jelikož porušili přísahu císaři, kterou složili při vstupu do armády. Proto byli stíháni a velmi často popravováni.

V souvislosti s chtíčem po nové vlasti byli legionáři opěvováni jako hrdinové, proto například 1. střelecký pluk nesl přízvisko po svatém Václavu a následně byl přejmenován na pluk Mistra Jana Husa, které vyplynulo od srovnávání s husity a vydrželo to i za první republiky, kdy toto srovnání bylo frekventované. S československými legiemi v Rusku je neodmyslitelně spjata bitva u Zborova, jež se udála 2. července 1917 a byly v ní legie nasazeny poprvé ve větším měřítku. Právě tato bitva se stala opěvovanou a jakýmsi nomen omen legionářů díky jejich zásluhám v bitvě. Bitvy se zúčastnil například budoucí prezident Ludvík Svoboda, Karel Janoušek, který se proslavil jako stíhací eso za druhé světové války v Británii či Rudolf Medek, spisovatel, který o bitvě napsal báseň.

Právě po bitvě zrušila ruská vláda na žádost Masaryka omezování československých legií a mohly se rozrůstat. Problém nastal po Velké říjnové revoluci, kdy Rusko pod vládou bolševiků uzavřelo příměří s Trojspolkem a vystoupilo z války Brestlitevským mírem. Československé legie byly povolány Dohodou do bojů na západní frontě, ale jelikož zůstaly na východě osamocené, potřebovaly se dostat na západ. Jejich osamocení využilo Německo, které chtělo držet území dnešní Ukrajiny, na kterém se legie ještě pohybovaly a došlo k bitvě u Bachmače. Po této bitvě se legionáři vydali původně na sever Ruska do přístavů, odkud chtěli odplout na lodích do Francie, což zkomplikovala zima, kdy přístavy zamrzly. Kvůli těmto nepříznivým klimatickým podmínkám se tedy museli vydat přes Transsibiřskou magistrálu vlakem, kterou měla zaručit Penzenská dohoda mezi Národní radou a Ruskem. Československé legie měly odevzdat všechny těžké zbraně, ruční zbraně a také několik legionářů mělo podpořit bolševickou armádu, jelikož nově budovaná Ruská armáda neměla dostatek sil, a na oplátku měl být zajištěn přechod přes Sibiř. Vše se pokazilo ve chvíli, kdy Trockij nařídil rozpuštění nebo zničení legií a od té doby započaly

boje mezi bolševiky a legionáři. Legionáři postupně začali obsazovat velká města Sibíře podél Transsibiřské magistrály, aby zajistili možnou evakuaci svých druhů do Vladivostoku, odkud bylo reálné je dopravit lodí dále. Legionáři úspěšně hájili podstatnou část Sibíře po celou dobu transportu legií do přístavu, odkud nadále mohli putovat přes Ameriku do Francie či jižní cestou přes Japonsko a Suezský průplav do italského přístavu Terst.

Tyto zážitky z transsibiřské magistrály se staly motivem pro mnoho více či méně známých děl několika autorů, kteří vypráví o bojích, ale i samotném přežívání kdesi v Sibíři a snaze uniknout z cizí země do jejich nové vlasti. Většina československých legionářů z Ruska se navracela přímo do Československé republiky a do bojů na západní frontě podle původního plánu nezasáhli. Do nově vzniklého Československa se vraceli legionáři jako národní hrdinové a celá první republika se nesla v duchu opěvování legionářů, kteří urputně bojovali za svou vlast při cestě přes takřka celý svět (Nedorost, 2006).

1.4 Západní fronta

Ve chvíli, kdy vypukla na západě válka, se v Paříži přihlásilo na 300 českých příslušníků Sokola o vstup do francouzské armády a boji proti rakouské monarchii.

Tělovýchovná jednota Sokol byl sportovní spolek založený v roce 1867 po vzoru německých sportovních spolků. V Sokolu se nesla národní myšlenka, a proto na něj měly rakousko-uherské úřady spadeno prakticky od začátku války. Kromě toho jejich sokolské výjezdy do cizích zemí jako Rusko či Francie a jejich dobré vztahy se zdejšími gymnasty rakouským úřadům na důvěře nepřidaly. V průběhu války začal dokonce sám starosta České obce sokolské působit v aktivním protihabsburském odboji. Zprvu začal financovat Masarykovy zahraniční aktivity a také zaujal jedno z předních míst v odbojové organizaci zvané Maffie¹.

Netrvalo dlouho a členové Sokola byli perzekuováni ze strany rakouské vlády. Vláda dala pokyn k rušení sokolských jednot a členství v nich bylo zakázáno. Po právní stránce

¹ Největší odbojový český orgán během první světové války zaměřen na rozvědku a zahraniční politické vztahy (Hálek, 2020).

bylo nemožné aktivitu Sokolu ukončit úplně, protože se skládal z několika žup, samostatně právních celků, které nebylo reálně zrušit jedním příkazem. Sokol setrval v omezené činnosti až do roku 1918, kdy značně pomohl s převratem a budováním nové Československé republiky (VHÚ, 2022).

Těch výše zmíněných 300 příslušníků organizace Sokol mohlo vstoupit do cizinecké legie, pod kterou byli zařazeni do 2. pochodového pluku jako Rota Nazdar. Název roty vycházel ze sokolského tradičního pozdravu „Nazdar!“. Tento pozdrav byl se Sokolem neodmyslitelně spjat a vydržel do dnešních dní i v moderní Armádě České republiky. Tato rota měla bohužel krátkého trvání, jelikož v bitvě u Arrasu 9. května 1915 proti Němcům, utrpěla velké ztráty a zdevastované pozůstatky roty byly rozděleny do jiných francouzských jednotek.

K obnovení francouzských legií došlo až v roce 1917 po sehnání dostatečného množství dobrovolníků k vytvoření samostatné jednotky. 19. prosince 1917 vydala francouzská vláda dekret, který povoloval funkčnost autonomní československé armády, jež se zaručila vystrojiti a vyzbrojiti. Úspěšně vznikly 21. a 22. střelecký pluk, které byly nasazeny až do konce války, který strávily v bojištích v Argonách (Pichlík a kol., 1996).

1.5 Italská fronta

Itálie byla zprvu v Trojspolku po boku Rakouska-Uherska a Německa, po vypuknutí války vyhlásila neutralitu a 23. května 1915 pak vstoupila do války po boku spojeneckých mocností Dohody. To bralo Rakousko jako podstatnou zradu, proto už od roku 1914 budovalo opevnění po celé linii hranic. Oproti východní frontě, kde bylo zmiňováno jakési souznění se Slovany, tady nic takového neplatilo. Italové byli bráni jako zrádci, proto s nimi bojovali rakouští vojáci o dost urputněji než právě s Rusy.

Na této frontě se bojovalo převážně v horách na území dnešního Slovinska a Itálie. Válka v horách měla velký psychologický efekt, jelikož kromě nebezpečí od nepřítele tam hrozilo mnoho živelných nástrah, jakými byly padající kameny či pohybování se v náročném terénu, a především zima. Bojovat v zimě kdekoliv je náročné, vyčerpávající a nebezpečné, natož bojovat v zimě v horách, kde je o dost markantnější teplotní rozdíl, a především každou chvíli hrozí lavina. Tyto faktory vytvořily motivy pro nejen literární

díla zde působících umělců, jakými byl například spisovatel Fráňa Šrámek, který sloužil u zásobovacích jednotek v horách nebo také malíř Josef Váchal.

S legiemi to v Itálii bylo velmi obtížné, jelikož tu nebylo žádné zázemí Čechů, a jak již bylo zmíněno, i odpor vůči nim byl po změně frakce celkem překážkou. Prvními Čechy působícími v italské armádě byli zajatci, kteří pracovali jako rozvědka a pokud byli dopadeni svými tehdejšími druhy, byli bez váhání popraveni.

První organizací, která zde vznikla, byla polovojenská dobrovolnická organizace pod taktovkou Sokolů. Kvůli vztahům mezi Čechy a Italy pracovali jen jako ženijní jednotky, takže kopali zákopy, stavěli mosty apod. Až v roce 1918 po smlouvě s Československou národní radou vznikaly první legionářské oficiální jednotky. Vznikly 4 československé střelecké pluky, které byly po skončení války staženy do nově vzniklé Československé republiky (Nedorost, 2006).

1.6 Konec války a začátky nového státu

Po skončení války se československé jednotky vracely do nově vybudovaného státu. Tvořili československou armádu společně s některými příslušníky Sokola a bývalými příslušníky c. a k². armády, především důstojníky, jakým byl například Jaromír John. Mimo něj se v armádě pohybovali legionářští autoři, jakými byli Josef Kopta, který absolvoval celou sibiřskou anabázi a vrací se až v roce 1920, František Langer, který se taktéž dostal zpět po cestě v roce 1920 a působil jako vojenský lékař a Jaroslav Kratochvíl, který podstoupil plavbu přes Ameriku.

Navrátivší se vojáci, ať už legionáři či bývalí příslušníci c. a k. armády, se zapojili ihned v roce 1919 do bojů o Těšínsko nebo do konfliktu s maďarskými bolševiky, kde se bez rozdílu na předchozí příslušnost všichni zasloužili o udržení Československa.

Legionáři, a především bitva u Zborova, se stali opěvovaným a ctěným tématem, pořádaly se různé průvody na jejich počest, pojmenovávaly se ulice, školy nebo zastávky veřejné dopravy po jejich důstojnících. Velkou váhu to mělo i v politice a z dnešního pohledu by se dalo říci, že se to v některých případech stávalo manipulativním kýčem (Nedorost, 2006).

² císařský a královský

2 LITERÁRNĚ-HISTORICKÝ KONTEXT

Delší období klidu v druhé polovině 19. století a světový rozmach vědy měly na svědomí i pokrok nejen v literatuře, ale umění celkově. Umělecké směry se začaly vymykat zažitým konvenčním směrům, jako kterým byl v případě druhé poloviny 19. století realismus. V českých zemích mělo období realismu silné zastoupení autorů podmíněné nacionálním vzednutím, které umožnil pád Bachovského absolutismu a po Prusko-rakouské válce i vznik několika ryze československých politických stran. Tyto okolnosti daly za vznik také Národnímu divadlu, jež se stalo symbolem patriotismu. K této příležitosti byl vydán almanach Ruch, kolem kterého se seskupovali autoři jako například Eliška Krásnohorská nebo Svatopluk Čech, již si říkali ruchovci, kteří společně s lumírovci, autory seskupenými kolem časopisu Lumír, tvořili generaci autorů navazující na májovce, ti navazovali, jak je z názvu patrné, na odkazy Karla Hynka Máchy (Blažíček a kol., 1995).

To vše se změnilo s příchodem moderny ze západních zemí, s kterou starší generace lumírovců a ruchovců nesouhlasila. Podpořili ji již v roce 1895 noví čeští autoři Manifestem české moderny vydaného v časopise Rozhledy. V manifestu byly stanoveny požadavky a pohledy nové generace, zejména stěžejním byl individualismus tvorby a možnost psát o tabuizovaných až nehezkých tématech volným a nepravidelným veršem, který nebyl pro svou zvláštnost natolik oblíbený. Většinu manifestu sepsal Josef Svatopluk Machar s Františkem Xaverem Šaldou a dále se na něm podíleli či jej minimálně podporovali autoři jako byli Antonín Sova, Otokar Březina či Vilém Mrštík.

Literární tvorba v době moderny se začala vymykat zažitým vlasteneckým a sociálním konvencím, a především konzervativní tematice, umění začalo takzvaně sloužit samo sobě.

Jako první se začal formovat směr symbolismu, a to především v poezii. Znázorňoval autorovy subjektivní pocity a pohledy, ale především fantazie, sny a chtíče. Sny a snění nemusely být jen o pozitivních, hezkých či intimních věcech, ale jednalo se mnohdy i o utopickou vizi budoucnosti podpořenou tehdejšími sociálními problémy. Symbolismus pracoval s city, vnímáním a estetikou textu. Z našich autorů jsou se symbolismem spojené především jména Antonín Sova, Otokar Březina, ale i některé ze spisů Petra Bezruče a také prvotiny Fráni Šrámka.

Paralelně se symbolismem se vyvíjela dekadence, která znázorňovala jakýsi úpadek společnosti a morálky, jednalo se o dost ošklivá, ale naprosto běžná, jen opomíjená, témata po vzoru např. francouzských prokletých básníků. Na začátku 20. století už však byla poměrně vyžilá a pomalu se vytrácela.

Po boku symbolismu se vyvíjel ještě jeden směr, a to sice impresionismus zaměřující se na dojmy, pocity, vjemy a nálady, které byly v určitém světelném a barevném pozitivním naladění. Soustředil se na senzibilitu a subjektivní vnímání.

Z Francie přicházela také vlna nového umění nazvaného secese, jež postupně přecházela do směrů expresionismu, favismu, kubismu a futurismu, které výrazně ovlivnily české autory. Nemůžeme v tomto případě hovořit přímo o sbírkách v těchto směrech, ale spíše o sbírkách doplněných některými z prvků, případně vycházely fejetony v novinách inspirované právě například expresionismem.

Na začátku 20. století vznikly dvě skupiny autorů. V jedné skupině byli zařazeni mladí básníci s anarchistickými a buřičskými sklony a myšlenkami, v druhé pak autoři kolem Almanachu na rok 1914³. V obou skupinách byl stěžejní osobností Stanislav Kostka Neumann, kolem kterého se pohybovala většina umělců, které autor práce bude zmiňovat ve 4. kapitole, například Toman, Gellner, Šrámek nebo Dyk. Všechny autory spojoval minimální věkový rozdíl a společný pohled na svět, jenž spočíval v intenzivním a bohémském prožívání, respektive by se dalo říci užívání života, což velmi často znamenalo existenční nezajištěnost a sociální postavení mimo měšťanskou společnost. Leč se jednalo o dočasné a dost nestabilní uskupení, díky těmto společným jmenovatelům byli schopni určovat směry skupiny dost pevně. Všem těmto buřičům pomohlo periodikum Nový kult pod záštitou S. K. Neumanna, v němž vycházely první počiny umělců.

Motivy anarchistických buřičů se nejvíce projevíly v jejich antimilitaristickém smýšlení, které se stalo stěžejní pro několik textů Gellnera, Šrámka a Haška. Mimo to se někteří z buřičů snažili působit i proti církvi, např. Josef Svatopluk Machar svými Katolickými povídkami či Jedem z Judey (1906). Sex a erotika rozhodně nebyla promlčená

³ Sborník z roku 1913 zaměřen na avantgardní směry, do kterého přispívali např. Čapkové, Neumann, Šalda a další (Forst a kol., 1985).

témata buřičské tvorby, naopak se jednalo o častý motiv v dosud nevídaném rozměru, protože psali otevřeně a brali sex jako přirozený akt člověka, a tak ho také popisovali (Blažíček a kol., 1995).

Vlivem různého rozdělení společné cesty všech tvůrců začalo postupem času hnutí upadat. Většina začala cestovat, ať už za studijním či poznávacím záměrem a jedním zásadním bodem úpadku bylo vyspění. *„Z mladých „buřičů“ se někdy stávali „smíření“ Nebyla to však rezignace, šlo spíše o dozráni lidské i umělecky tvůrčí zkušenosti' o hlubší poznání světa i sebe samého“* (Buriánek 1995).

3 AUTOŘI VELKÉ VÁLKY

Velká válka dala za vznik celé generaci umělců, jenž byli ovlivněni jejím děním. Každý z tvůrců vnímal válku jinak. Někteří byli ovlivněni frontou, na které byli nasazeni nebo naopak pohledem pozorovatele ze zázemí. Dalším faktorem byla národnost autora, určitý podkres dodávalo, zda se jedná o autora z vyhrávající či prohrávající frakce. Co však byla paralela všech děl z této doby, bylo vyobrazení bídy, nouze, strachu ze smrti, případné budoucnosti, pokud se dotyčnému válka povede přežít, starosti o své blízké, hladu, utrpení, bolesti a vlastně všeho, co přichází s válkou, v tomto případě ještě k tomu světovou. Všechny tyto motivy najdeme v každé knize a je jedno, zda sáhneme po Barbusseho nihilistickém románu *Oheň*, Remarqueho *Na západní frontě klid*, který je signifikantním pro termín „ztracená generace“, po knihách se zápletkou tragické lásky zmařené válkou a existenční krizí jakou je Hemingwayův autobiografický román *Sbohem, armádo* či Rollandův *Petr a Lucie*, po grotesce *Poslední dnové lidstva* od Krause, tak právě po proslaveném Haškově *Švejkovi*, který leč satiricky a humorně, stejně tak znázorňuje absurditu války.

České autory v době první světové války můžeme rozdělit na tři základní skupiny. První z nich jsou autoři, kteří prožívají válku povětšinou na straně habsburské monarchie, proti které se často staví a popisují válku jako absurditu a reagují na nesmyslné umírání a útrapy. Druhou skupinou jsou legionářští autoři, kteří vypravují o svých heroických činech a zážitcích z války, často jako v případě Rudolfa Medka na Transsibiřské magistrále. A do té poslední bychom mohli zahrnout autory, kteří se zaměřují na existencionální problém člověka jako takového a jak během války strádá.

Autor této práce seřadil literární osobnosti spojené s válečnou literaturou do výše zmíněných skupin, nikoliv abecedně.

3.1 Buřičští autoři

3.1.1 *Fráňa Šrámek*

Narodil se 19. ledna roku 1877 v městečku Sobotka v Královéhradeckém kraji. Jeho otec byl berním úředníkem, což mělo za důsledek časté stěhování. Roku 1882 se stěhovali do Zbirohu a následně roku 1885 do Písku, kde nastoupil na obecní školu. V Písku zůstal po otcově opětovném přeložení do Zbirohu sám a vystudoval zde i část gymnázia, ale

maturoval v roce 1896 v Roudnici a zapsal se na studium práv v Praze. Šrámek v roce 1899 nastoupil jako „Einjährig Freiwilliger“⁴ k c. a k. řadovému pěšímu pluku č. 91 lokovaném v Českých Budějovicích, tedy stejnému, ve kterém sloužil i Jaroslav Hašek (Havel a kol., 1964).

Jelikož už v relativně brzkých letech měl autor pevné antimilitaristické smýšlení⁵, prodloužila se mu služba o rok, a to v rakouském Freistadtě. Studium práv následně nedokončil, v roce 1901 mu vyšly první verše v Neumannově Novém kultu⁶ a v Českých Budějovicích nabral rovněž publicistické zkušenosti, proto se rozhodl věnovat kariéře spisovatele naplno.

Šrámek se přestěhoval do olšanské vily k S. K. Neumannovi a dalším anarchistům a připojil se k časopisu Nový kult. Zúčastnil se demonstrace v roce 1905, kvůli které byl vězněn 6 dní v policejním vězení a po skončení trestu byl povolán na čtyřtýdenní vojenské cvičení. Autor vše reflektoval ve své tvorbě silně antimilitaristicky – „... *slibuji, že po celé čtyři neděle budu sloužiti věrně svému přesvědčení, že všechny své smysly opět otevřu, aby novými zkušenostmi posílil se můj odpor proti militarismu, a že vše, čím tam ve mně bude raněn a uražen člověk, povím potom svým kamarádům v písničkách, povídkách a propagačních člancích. To slibuji a protestuji: Pryč s militarismem!*“ (Šrámek, 1905)⁷.

Trendy se přesunuly a těsně před válkou se autor zaměřil na tvorbu o lásce a dospívání, což dalo za vznik jednomu z nejznámějších románů Stříbrný vítr (1910).

V srpnu 1914 narukoval Šrámek na haličskou frontu, na které se do bojů zapojuje jen krátce, jelikož je zraněn a v září se vrátil na ozdravný pobyt. Na frontu se vrátil v roce 1915 v oblasti slovinské řeky Soči, kde byl u zásobovacích jednotek a staral se o dopravu materiálu do hor. Na základě tohoto působení vznikla povídka Cesta do hor (1920), ve

⁴ Česky jednoroční dobrovolník, možnost splnit si vojenskou docházku jedním rokem místo tří pro absolventy středních škol s maturitou nebo po splnění přijímacích zkoušek (Nedorost, 2006).

⁵ Doplnoval Lidové noviny o satirické kresby reagující na vídeňskou zahraniční politiku a její militantní postoj, obhájuje postoj Čechů a vysmívá se válečné demagogii (Havel a kol., 1964).

⁶ Buřičské periodikum z let 1897-1905 vedené S. K. Neumannem (Opelík a kol., 2000).

⁷ Tento výrok si měl odsedět šesti dny vězení, kam nenastoupil, šel místo toho na večírek, který byl rozehán a byl na místě zatčen. Jeho antimilitaristické smýšlení bylo tedy jen utvrzováno.

kteřé už můžeme pozorovat jistý optimismus povznášející Šrámka nad hrůzy války. Sočská fronta pro něj byla zdrojem další inspirace. V květnu 1916 se přesunul více na sever do rombonské oblasti a vznikla báseň Cesta z Rombonu. Léto 1916 strávil v zázemí na dovolené, následně byl přesunut na rumunskou frontu, kde působil až do listopadu 1917. Před koncem války měl být ještě přesunut na italskou frontu, ale válku přečkal v bezpečí ve vojenské kanceláři ve Vídni. Ačkoliv se téma války v několika dílech objevuje, nepřebila v něm poetické jádro, ba naopak mu otevřela oči vůči přírodě a krásám žen, radoval se více z maličkostí (Homolová a kol., 1982).

Po válce spolupracoval ještě chvíli se S. K. Neumannem, ale krátce na to se stáhl a soustředil se intenzivně na svoji vlastní tvorbu. Ačkoliv byl kritizován ostatními anarchisty, neoprostil se od jejich názorů a například během nacistické okupace nevycházel na protest ze svého smíchovského bytu a vydal v roce 1945 protestní sbírku Rány, růže. Šrámek umírá 1. července 1952 v důsledku plicních onemocnění způsobených dlouhodobým kouřením (Havel a kol., 1964).

V rodné Sobotce dodnes zní Šrámkovo jméno, přestože v ní strávil jen malou část svého dětství a pár chvil života díky matce. Na uctění památky jeho smrti byla v roce 1958 vybudována expozice. Od roku 2012 se pracuje na inovacích muzea. Dnes najdeme v muzeu biografickou expozici doplněnou o fotografie a věci, které doprovázely básníkův život. V Sobotce se koná festival nesoucí Fráňovo jméno – Šrámkova Sobotka. Jedná se o festival zaměřený na literaturu, na kterém kromě amatérských recitátorů nebo učitelů najdeme například i profesionální divadelní spolky. Festival tvoří účastníci sami, takže nechybí ani různé přednášky, semináře či workshopy. K roku 2022 proběhlo neuvěřitelných 66 ročníků (Haasová, 2022).

3.1.2 František Gellner

František Gellner byl rodákem z Mladé Boleslavi. Narodil se 19. června 1881. Jeho otec byl malý podnikatel a obchodník. František vystudoval mladoboleslavské gymnázium, po kterém byl vyslán rodinou proti svému zájmu na technické učení do Vídne. Po neúspěších ve Vídni přestoupil na báňskou školu do Příbrami, která měla zrovna tak

nezdárný průběh studia. František vedl bohémský život a už na gymnáziu mu vycházely básně a fejetony v různých časopisech (Forst a kol., 1985).

Ve Vídni se připojil k anarchistům, začal chodit na jejich schůze a spojil se se S. K. Neumannem. Ačkoliv se do hnutí vrhnul celkem rychle, pořád si udržoval patřičný odstup. Kromě psaní bylo Gellnerovým velkým zájmem i kreslení (Homolová a kol., 1982).

Po základní jednorozční vojenské službě, kde byl šikanován, nastoupil do Mnichova roku 1905 studovat právě kresbu. Ještě ve stejném roce přešel do Paříže, kde se živil satirickými karikaturami pro časopisy a setrval zde, kromě chvíle studií v Drážďanech, až do roku 1911. Tento rok je zlomovým, jelikož dostal od S. K. Neumanna nabídku pracovat pro brněnské Lidové noviny, kde se vzápětí stal redaktorem. To mělo za následek i zvrát v jeho chování. Věnoval se naplno psaní, nebyl tak bohémský, ale jeho smýšlení nebylo upozaděno. Vydával pořád satiry, fejetony a kresby reflektující politické dění (Homolová a kol., 1982).

Tento životní rozlet mu překazilo vypuknutí války. V roce 1914 byl i přes své onemocnění revmatismem odveden na haličskou frontu, kde se zapojil se svým 36. pěším plukem do krvavých bojů u Lvova. Z jejich pluku se vrátila přibližně třetina. Rakousko-uherská armáda se dala na ústup, a právě to bylo pro Gellnera fatální. Vyčerpaný si lehl během nepřátelské dělostřelecké palby do příkopu vedle silnice a zabalil se do kabátu se slovy, že už nikam nejde, že je vyčerpaný. Od 13. září 1914 je prohlášen za nezvěstného (Mach, 1932).

Ohledně jeho zmizení se tradují spekulace, kdy se mnohým lidem, jako třeba S. K. Neumannovi nechce věřit, že by se nechal dát tak snadno. Někdo stál za názorem, že se mu povedlo uprchnout, jelikož ve svých dílech před válkou často zmiňoval jiné destinace a nový život. Nicméně se pro autora stala válka, kterou tak k smrti nenáviděl, osudnou, jak stojí na pamětní desce na jeho rodném domě v Mladé Boleslavi.

Kromě této desky má pamětní desku od roku 2014 v Gorodoku na Ukrajině. K jeho textům se vrací čtenáři v mnoha generacích a pro každé se stanou jeho básně něčím směřodátným, jelikož na rozdíl od ostatních dekadentních spisovatelů, vychází ze svých prožitých zkušeností a přibližuje se tím čtenářům.

Jeho texty jsou mnohdy antiliterární, jsou specifické pro svoji písňovou formu, mají krátké verše a strofy, často se opakují verše jako refrén a jsou v pravidelném a jednoduchém rytmu mající banální rým a nepoetická slova, tudíž jsou snadno zapamatovatelné a mnozí z nás je již mnohokrát jistě slyšeli, aniž by věděli, že jsou to texty Františka Gellnera. Tomu napomohlo i to, že několik jeho básní zhudebnila kapela Katapult, např. Chodníkový blues, Miluju severní nebe nebo Všichni mi lhali, kterou zhudebnila i punková kapela Visací Zámek, což podtrhuje anarchistický a buřičský nádech jeho básní.

Gellnerova tvorba obsahuje buřičská a bohémská témata, jakými jsou protispolečenské revolty, touha po (většinou nešťastné) lásce, spravedlnosti, antimilitarismus, životní zklamání nebo noční život, alkohol a sex – nebojí se zmínit své zážitky z kliniky sexuálních chorob. Gellnerovy texty mají povětšinou hovorový jazyk, který dokresluje atmosféru pouličního života.

Jeho nejznámější sbírky jsou *Po nás ať přijde potopa* (1901) a *Radosti života* (1903). Jsou to sbírky z jeho nejvíce bohémské fáze života, nacházíme zde flegmatismus, cynickost, znechucení světem, a naopak kladný vztah k užívání si života v prostředí putyk a nočních uliček. Sbírkou povídek *Cesta do hor* a jiné povídky z roku 1914 vypravuje o židovském prostředí, v kterém se pohyboval od dětství kvůli otci, jenž byl židovského původu. „Posmrtně“ mu byla S. K. Neumannem vydána sbírka *Nové verše* v roce 1919. Nacházíme zde již přeměrování pohledu na život a Gellner opěvuje drobné krásy života. Dalším dílem vydaným po jeho zmizení byl *Don Juan*, veršovaný román vypravující o životní filozofii a nesouhlasu s aktuálním světem (Havel a kol., 1964).

3.1.3 Karel Toman

Karel Toman je pseudonym Antonína Bernáška narozeného 25. února 1877 v Kokovicích u Slaného do rolnické rodiny chudších poměrů. Studoval na gymnáziu ve Slaném a následně v Příbrami. Právě ze studií na gymnáziu pochází jeho první literární počiny, které byly otisknuty ve studentském časopisu *Zora*⁸. Po gymnáziu se usadil v Praze

⁸ Almanach mladých moravských spisovatelů, tzv. Mladé Moravy (Merhaut a kol., 2008).

a rozhodl se pro studium práv, která však pro svůj bohémský život nikdy nedokončil. Živil se různými podřadnými zaměstnáními, povětšinou úřednického typu. Díky Praze se ponořil do kruhu anarchistických buřičů pohybujících se kolem časopisu *Nový kult* (Havel a kol., 1964).

I přes nedostatečné finanční prostředky velmi cestoval. Odešel v roce 1903 do Vídně, odkud se vydal na dlouhou cestu přes Holandsko a Anglii, v jejímž rámci navštívil také Berlín a Paříž. Živil se, jak se dalo – překládal, doučoval francouzštinu, v Anglii chvíli pracoval v továrně na klobouky.

Vracel se do Čech a po chvíli odpočinku v domovině se roku 1908 vydal opět do Paříže, kde udržoval kontakt s Františkem Gellnerem. Toman se ještě jednou vrátil do Vídně a znovu do Paříže, aby se koncem roku 1911 vrátil do Čech a stal se redaktorem Českého deníku v Plzni.

Obdobně jako u všech buřičů, napsal jedny z nejúspěšnějších děl právě během bohémských cest. V roce 1902 vydává sbírku *Torzo života*, které je plné symbolismu a dekadence obohacené o motivy erotiky. Přímo na cesty je zaměřena sbírka *Melancholická pout'* (1906), ale nejedná se o cestopis, jako spíše popis strastí cestování bez prostředků. Naturalismus a symbolismus vygradoval ve sbírce *Sluneční hodiny* (1913) a jeho vrcholné sbírce *Měsíce* (1918). Ta popisuje, respektive líčí, proměnu přírody kolem nás v průběhu roku ve dvanácti skladbách (Homolová a kol., 1982).

Během války pracoval v zemském archivu a přispíval do časopisů *Lumír*⁹ či *Země*¹⁰ protiválečnými verši a fejetony. V roce 1917 přešel do *Národních listů* a upadá jeho buřičská duše někde pod touhou budování národní jednoty.

Po válce odešel z redakce a pracoval v knihovně senátu, pak nastoupil do penze. Ještě se podíval v letech 1924-25 do Francie, několikrát do Jugoslávie a léčil se se srdeční chorobou. Před druhou světovou válkou podepsal několik protiválečných

⁹ Periodikum s beletristickou literaturou, obsahovalo klasickou českou, překládanou literaturu a literaturu inspirovanou zahraničními ikonami, spisovatelé okolo časopisu nazýváni lumírovci (Forst a kol., 1985).

¹⁰ Beletristický časopis zaměřený především na českou literaturu (Merhaut a kol., 2008).

a protinacistických manifestů. Po skončení války byl jmenován národním umělcem. Zemřel 12. června 1946 (Merhaut a kol., 2008).

3.1.4 Jaroslav Hašek

Jaroslav Hašek narozený 30. dubna 1883 v Praze byl synem středoškolského učitele, který začal v důsledku rodinných poměrů mít problémy s alkoholem, které se mu staly osudné, když Jaroslavovi bylo 13 let. Autor si tedy prošel velmi nuzným dětstvím, neustálým stěhováním, a ne příliš dobrým zázemím. To vše se na něm podepsalo. Už v útlém věku se angažuje do politických a protiněmeckých protestů, kvůli nimž byl dokonce vyhozen z gymnázia, nastoupil na obchodní akademii a vyučil se drogistou. Chvilí pracoval v bance Slavia, ale zajímal ho více bohémský život a začal se toulat zeměmi monarchie, z nichž některé zážitky otiskly Národní listy.

Řádné zaměstnání získal až po návratu, kdy se stal novinářem, vzápětí však začal mít problémy s alkoholem. Pro své protihabsburské smýšlení a ironické karikatury a fejetony byl i krátce vězněn, i přesto získalo toto téma širokou základnu obdivovatelů. Mimo to je z jeho děl cítit nadání pro humanistické vědy, ale i určité zastírání psychických problémů, které na něm zanechalo dětství a neúspěchy, humorem a nadsázkou (Homolová a kol., 1982).

V roce 1906 nastoupil na jednorocní dobrovolnický výcvik u pěšího pluku č. 28 z Prahy, z kterého byl suspendován pro zdravotní neschopnost, proto ho nepovolali přímo při vzniku války. Povolávací rozkaz se ho týkal až v zimě 1914/15, kdy byl uznán za schopného služby. Byl přidělen k 91. pěšímu pluku v Českých Budějovicích, do kterého následně situuje svého Švejka, který je jakýmsi jeho alter egem. Podstoupí výcvik a je odeslán s plukem v červenci 1915 do Haliče. O jeho zajetí v září 1915 se vedou spekulace, které závisí na literatuře. Havel ve Slovníku českých spisovatelů z roku 1964 tvrdí: „*Jakmile se však pluk dostal na ruskou frontu, přeběhl H. na ruskou stranu (24. 9. 1915)*“, kdežto Homolová v knize *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století* z roku 1982 hovoří o zajetí. Vzhledem k jeho smýšlení bych se přikláněl k první variantě. Strávil necelý rok v zajateckém táboře Totskoje, následně vstoupil do československých legií. Zprvu sloužil jako písař, ale bitvu u Zborova v roce 1917 absolvoval u kulometného oddílu a po ní usedl

do kanceláře 1. střeleckého pluku. V té době psal do časopisů československých legií, a ačkoliv psal i protibolševické články, v dubnu 1918 v Moskvě vstupuje do Rudé armády, kde zastával kancelářské pozice.

Do Československé republiky se vrátil až dva roky po válce plný kontroverzí. Přivedl si s sebou druhou ženu. Pro polygamiu nebyl stíhán jen díky chaosu v nově budované republice. Jeho kniha o Švejkovi se zpočátku setkala s negativními ohlasy, především od legionářů a lidí zapojených do války. Stal se odpadlíkem. Trpěl posttraumatickým stresem ze zvěrstev, které viděl nejen ve válce, ale i následně v Rusku a také zklamáním z nového dění, začal opět více pít a jeho zdravotní stav se zhoršoval (Havel a kol., 1964).

Od léta 1921 byl v Lipnici nad Sázavou, kde napsal Švejka v sešitovém vydání a když mu nedovolil zdravotní stav psát, diktoval Klimentu Štěpánkovi zbytek humoresek. Umírá na selhání srdce 3. ledna 1923.

Jeho zanechaná díla byla poměrně rozmanitá. Z bohémských cest tvořil cestopisné povídky či humoresky, které vydával v časopisech. Kvůli četné kontroverznosti témat jeho textů používal pseudonymy, takže nemůžeme spolehlivě dohledat všechny texty, které mu vyšly. Prózy, které vydal, byly povětšinou inspirovány jeho vlastními zážitky, které ale svojí humornou nadsázkou často zabarvoval. Mezi jeho nejznámější knihy patří Trampoty pana Tenkráta, soubor povídek o všední každodennosti běžných lidí (1912), Můj obchod se psy a jiné humoresky, rovněž sbírka povídek (1924) a samozřejmě Švejk. Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války se staly čtyřdílnou knihou, kterou dokončil těsně před smrtí. Paradoxně je to jedno z nejznámějších českých děl vůbec, byl přeložen do 54 jazyků i zfilmovaný. Jeho vzhled ztvárnil na přání Haška Josef Lada podle jeho instrukcí (Homolová a kol., 1982).

Celkem sporný bude názor na poselství knihy vůči národu jako takovému, kdy právě pro svou známost ve světě a ironické a groteskní podání vznikla označení jako „národ švejků“ nebo „švejkovat“. Spousta knih byla vydána i posmrtně z jeho dříve vydaných textů. Ještě v roce 2006 vyšly nově objevené texty pod názvem Nešťastný policejní ředitel.

3.2 Autoři bojující s existenční krizí

3.2.1 *Richard Weiner*

Richard se narodil 6. listopadu 1884 do rodiny židovského původu usídlené v Písku. Jeho otec vlastnil lihovar a Richard měl jakožto nejstarší syn dědit podnik. To bylo důvodem, proč po maturitě nastoupil na technickou školu v Praze a získal roku 1906 titul inženýra chemie v oboru lihovarnictví. Nenastoupil však v podniku svého otce, nýbrž v lihovaru v Pardubicích, odkud po chvíli přechází do bavorského Freisingu a Allachu.

V roce 1912 se odstěhoval do Paříže a věnoval se již jen literatuře. Vyšly mu první básně, ale věnoval se také žurnalistice. Ani pobyt v Paříži nebyl dlouhý, jelikož byl odveden ještě téhož roku na Balkán, aby se zapojil do balkánské války, ve které vzniklo jeho trauma z války pronásledující autora do konce života. V Paříži se ještě chvíli po propuštění věnoval žurnalistice, následně se navrátil do rodné vlasti v červenci roku 1914 (Havel a kol., 1964).

Vzápětí byl však odveden na frontu další války, tentokrát již té světové. Pobyl na srbské frontě zhruba půl roku a výsledkem bylo nervové zhroucení, kvůli kterému byl z fronty stažen k rekonvalescenci. Během ní se projeví známky schizofrenie, která ovlivňovala jeho další díla. Traumata z války reflektoval ve své expresionistické sbírce *Lítice* (1918).

Po rekonvalescenci roku 1917 nastoupil zpět na žurnalistickou dráhu a psal do *Lidových novin*. Po válce v roce 1919 odjel znovu do Paříže a pracoval odtud, pořád především v žurnalistice. V průběhu dvacátých let mu vyšly sbírky *Mnoho Nocí* (1928), *Zátiší s kulichem, herbářem a kostkami* (1929) či *Lazebník* (1929).

Zlomový byl rok 1932, kdy se ozvaly první příznaky onemocnění, které nedokázal dlouho nikdo z odborníků identifikovat. Společně s neúspěchem z poslední knihy *Mezopotámie a politickým děním v Evropě* měly tyto faktory co dočinění s životní krizí. Do Čech se vrací až v polovině roku 1935 a od roku 1936 je upoután na lůžko kvůli zdravotním komplikacím. Problémy se ukázaly až při operaci, jednalo se o rakovinu v břišní dutině, ale už nebyla možnost záchrany. Autor umírá 3. ledna 1937 a na přání byl pohřben v rodném Písku (Merhaut a kol., 2008).

Weinera můžeme řadit k jednomu z nejsložitějších českých literátů. Jeho texty jsou propleteny složitými lexikálními i syntaktickými pozoruhodnostmi, neologismy a alegorickými obrazy. Zprvu byla jeho tvorba optimistická, ale válka ji tak pochroumala, že po válce se zaměřil spíše na opak. Řeší existencionální problémy, lidské pocity a podstatu bytí, které přechází až v absolutno. Často se mísí jakési nereálné představy, pravděpodobně podpořené psychickým stavem. To, že autor byl homosexuální orientace, ovlivnilo pohledy na sexualitu v jeho dílech. Pokud se podíváme na úspěšnost jeho děl v tehdejší době, jednalo se o neprodávaná a nechtěná díla, byl považován za outsidera, až by se dalo říct, že upadl takřka do zapomnění po své smrti. To se změnilo až se Skupinou 42 a dnes je opěvován jako prozaik a básník s neuvěřitelnou lingvistickou schopností.

3.2.2 Jaromír John

Tento klatovský rodák se vlastním jménem jmenoval Bohumil Markalous. Přelom s pseudonymem nastal za války, kdy by nebylo vhodné, aby jako důstojník armády působil kritickým směrem vůči armádě svými spisy. Jméno Jaromír je dedikováno jeho mladšímu bratrovi, který byl raněn v listopadu 1914 v bojích na východní frontě, konkrétně u Wasówa a následkům zranění podlehl v roce 1915. John už zvolil jen jako krátké a zvučné přízvisko.

V Klatovech dlouho nepobyl, jeho otec pedagog se stěhoval za prací do Chrudimi, kde Bohumil strávil podstatnou část dětství a vychodil gymnázium. Po maturitě nastoupil na pražskou univerzitu. Chtěl jít ve šlépějích otce a stát se pedagogem. Měl zájem o umění a filozofické vědy, což bylo v rozporu s tím, co po něm chtěl jeho otec, avšak to nemělo silný vliv. Po studiích začal učit na obchodní akademii v Praze, gymnáziu v Kolíně nebo Hradci Králové. Na všech místech se velmi angažoval do kulturního dění. Roku 1911 získal titul PhDr. a literární činnost měl především v publicistice (Havel a kol., 1964).

Do války vstoupil v roce 1915 jako jednoruční dobrovolník k 18. pěšímu pluku v Hradci Králové. Doputoval do Trutnova a přidělen k 9. vozatajskému praporu absolvoval kurz uchazečů o důstojníka a jezdeckou školu. V létě 1915 se vydal na Balkán a účastnil se Mackensenovy ofenzivy v Srbsku, která skončila zdrcující porážkou rakouské strany. Pluk

v lednu 1916 obsadil ještě Černou Horu a část severní Albánie. Markalous, respektive v tuto dobu už John, to vše zmiňuje v korespondenci se svou chotí Gizelou, a především v knihách U táborového ohně (1917), Listy z vojny, jež jsem psal svému synovi (1917) a nejnámější Večery na slamníku (1920) vydané už po propuštění do civilu.

John onemocněl na přelomu února a března 1916 úplavicí a byl odkázán na lůžko. Prošel si několika špitály, než se dostal do Hradce Králové a blíže domovu. V červenci roku 1916 byla ukončena jeho zotavovací kúra a byl jmenován velitelem jízďárny jednoroční dobrovolnické školy v Trutnově. O rok později byl povýšen do hodnosti poručíka a spravoval jako správní důstojník zajatecký tábor srbských vojáků v Broumově. Říjnové události ho zastihly v Pardubicích a pro jeho důstojnickou hodnost sloužil v náhradním praporu po vzniku republiky. Ty sestávaly z vysloužilých vojáků, členů Sokola, cizinců apod., než bylo reálné zformovat plnohodnotný prapor po navrácení vojáků z front. Armádu opouští 31. května 1919 v hodnosti kapitána.

Po kariéře v armádě začal novou jako redaktor brněnských Lidových novin. Paralelně s touto pozicí vyučoval na gymnáziu, rovněž v Brně. Ve 20. letech hodně cestoval (Německo, Francie) a zasílal do Čech fejetony. Po návratu stál u zrodu pražského Společenského klubu založeného dle anglických vzorů. Přestěhoval se do Slatiňan, kde žil se spisovatelkou a partnerkou Helenou Šmahelovou a po její smrti se v roce 1946 přestěhoval do Olomouce na základě nabídky působit tam na Palackého univerzitě v Uměnovědných studiích. Zemřel v jaroměřské nemocnici 24. dubna 1952 na infarkt (Forst a kol., 1985).

Jeho primární inspirací pro tvorbu byly zážitky z války, ze kterých vychází několik již zmíněných děl. Díla měla psychologický, pokud se jednalo o válku ironický a vlastenecký ráz a díla z „civilu“ byla specifická pestrou prací s motivy. Některé povídky mu vycházely v časopisech na pokračování a specifickým pro něj je, že je často přepisoval a vydával s odstupem let znovu. V tomto případě bylo vždy vhodné pozorovat jeho proměnu za uplynulá léta.

3.2.3 Josef Čapek

Josef Čapek byl druhým dítětem lékaře Antonína Čapka a jeho manželky Boženy. Narodil se 23. března 1887 v Hronově. Jeho o rok starší sestra Helena se podílela na umělecké tvorbě také, ale není zdaleka tak známá, jako Josefův mladší bratr Karel, s kterým následně spolupracoval ve velkém. Josef už od brzkého věku exceloval v malbě, ačkoliv byl jinak považován za nevzdělavatelného. Malbu se mu podařilo plně rozvinout až na uměleckoprůmyslové škole v Praze, ale jeho první malby máme dochované už z roku 1907. Předtím se po tkalcovské škole živil v tkalcovské dílně.

Díky škole v Praze se dostal na studijní pobyt do Paříže, při kterém procestoval i značnou část Španělska. Právě zde získal přehled o umění a byl ovlivněn kubismem. První obrazy ovlivněné tímto směrem maluje již roku 1912 po návratu ze studií. Byl spoluzakladatelem Skupiny výtvarných umělců, s kterou měl první výstavu. Společně s výtvarnou dráhou rozjel i dráhu prozaickou, na které se podílel i jeho bratr Karel. Josefovy vycházely mu články např. v časopisech Horký týdeník, Lumír nebo Umělecký měsíčník. Knižně vydali např. Krakonošovu zahradu o společném dětství nebo Zářivé hlubiny. Společně s bratrem se podílel na vzniku Almanachu na rok 1914, který byl vydán v předvečer války a jednalo se o sborník avantgardy s novou vlnou moderny (Havel a kol., 1964).

Josef Čapek nebyl kvůli svému zrakovému postižení odveden během války na frontu, tudíž se nijak nepodílel na bojích a psal ze zákemí. Ve své povídkové sbírce Lelio vydané roku 1917 reflektuje bídu a marnost války, utrpení v zákemí a existenční krizi. To vše popisuje v surrealistickém nádechu a alegorických příbězích. V roce 1917 byl vydán také Manifest českých spisovatelů¹¹. Ten byl předložen českým poslancům Říšské rady a navržen byl Jaroslavem Kvapilem, členem Maffie a šéfem činohry Národního divadla. Jednalo se o první prohlášení požadující sebeurčení českého národa. Kromě Josefa ho podepsal i jeho bratr Karel a např. Otokar Březina, Jakub Deml, Alois Jirásek či František Xaver Šalda.

¹¹ Domácí prohlášení o sebeurčení českého národa směřované na Říšskou radu, vydáno 17. května 1917 (Opelík a kol., 2000).

Ačkoliv je Josef brán spíše jako výtvarný umělec pro své moderní umělecké směry, nejsou opomíjena ani jeho další literární díla. Mezi nejznámější patří Povídání o pejskovi a kočičce (1929) věnované dětem. S jeho bratrem Karlem byl pořád v úzkém spojení, v Praze si postavili dvojvilu. Kromě několika společných děl (Ze života hmyzu (1922) či Adam Stvořitel (1929)) má zásluhu za vznik slova robot použité v Karlově knize R.U.R (1920). Jeho velice působivou a dojemnou sbírkou jsou Básně z koncentračního tábora vydané posmrtně Vladimírem Holanem po druhé světové válce v roce 1946. Byl jedním z prvních umělců stíhaných gestapem, prošel si čtyřmi koncentračními tábory a zemřel v Bergen-Belsenu. Zajímavostí je, že to byla jeho první poezie v životě (Forst a kol., 1985).

3.2.4 Jan Weiss

Jan Weiss byl českým spisovatelem židovského původu, který se zasloužil o vznik odnože science fiction v naší zemi. Narodil se 10. května 1892 v Jilemnici do obchodnické rodiny. Studoval na gymnáziu v Hradci Králové a odmaturoval na gymnáziu ve Dvoře Králové v roce 1913. Následně se chtěl věnovat studiu práv, nastoupil na právnickou fakultu do Vídně, kde bohužel stihl před válkou dokončit jen dva semestry, načež byl povolán na frontu (Havel a kol., 1964).

Zprvu bojoval na italské frontě, odkud byl vzápětí poslán na frontu ruskou, která se mu v roce 1916 stala osudnou. Byl zajat u ukrajinského Tarnopolu, prošel si zajateckými tábory, které se staly klíčovými pro jeho následující tvorbu a zformovaly jeho spisovatelskou osobnost. Rok strávil v zajateckém táboře Tockoje a po válce roku 1919 byl převezen na Sibiř do zajateckého tábora Berezovka. Právě v tomto táboře vstoupil do československých legií a započal návrat do nově vzniklé Československé republiky. Prošel vojenským výcvikem v Žitomíru, bohužel kvůli mrazům přišel o prst a zbytek sledoval již jen z kancelářského křesla. Právě soužití s legionáři bylo dalším motivem jeho následující tvorby.

Do vlasti se vrátil až v únoru 1920. Od září téhož roku pracoval na pozici úředníka ministerstva veřejných prací. Tuto pozici mu narušila až druhá světová válka, kdy byl kvůli

nacistické okupaci v roce 1942 propuštěn pro svůj židovský původ do předčasného důchodu. Po válce byl reaktivován, ale již roku 1947 nastoupil do opravdového důchodu a začal se naplno věnovat psaní.

Co se literární tvorby týče, byl Weiss velice produktivní a v jeho portfoliu najdeme škálu různých titulů. První dochovanou tvorbu máme z roku 1917, jedná se o drama Penza. První otištěné povídky mu vyšly v roce 1924 v časopise Československá samostatnost a další příspěvky publikoval v časopisech Lumír nebo Cesta¹². Prožití války ho ovlivnilo v tvorbě opravdu hodně. Válku jako takovou popisuje v povídkách Bláznivý regiment (1930). Nejvíce ho poznamenalo uvěznění v zajateckém táboře, kde onemocněl tyfem. Vzpomínky na toto období reflektuje ve sbírce Barák smrti (1927). Nejdříve se jedná o realistické vyobrazení hrůz tábora, ale druhá polovina představuje spíše halucinogenní stavy při horečkách způsobených tyfem. Prolíná se zde reálný svět s představami a vzniká fantastický svět. Vidíme zde první náznaky formování Weissovy tvorby, která se zrodila jen „díky“ jeho onemocnění, při kterém si prošel fantastickými představami a blouzněním během horeček. Jde o základ jeho sci-fi světa. V Domě o tisíci patrech (1929) je čtenář zprvu vhozen do tohoto sci-fi světa, ale následně se ukáže, že je to jen výplod poblouzněného nakaženého vojáka. Legionářský svět přenesl do díla Penza vydaného v Legionářské besedě (1926). Ve sci-fi kolejích se držel a některé jeho další povídky a sbírky povídek už byly tvořeny v jeho světě (Merhaut a kol., 2008).

Po válce spolupracoval s několika rozhlasem na tvorbě rozhlasových her např. Trojúhelník či Jeden z devíti. Na základě jeho povídek vznikaly i filmové inscenace. Např. román Zázračné ruce byl zadaptován Janou Semschovou v roce 1986 pod názvem Dotyk zla. Jan Weiss umírá 1972 v Praze. Jeho dcera Jana Dubová se stala také spisovatelkou.

¹² Literární časopis publikující původní i přeloženou beletrii a kritické ohlasy soudobého umění (Forst a kol., 1985).

3.3 Legionářští autoři

3.3.1 *Rudolf Medek*

Rudolf se narodil 8. ledna 1890 v Hradci Králové, kde později absolvoval učitelský ústav a učil na venkovských školách. První básnické počiny tvořil ještě před válkou. Nesly se v duchu symbolismu a vycházely v Moderní revui, následně i vydal samostatnou sbírku *Půlnoc bohů* (Havel a kol., 1964).

V říjnu roku 1913 nastoupil k jednoroční dobrovolné službě, odkud byl záhy odvolán pro srdeční vadu. Po vypuknutí války byl pro nedostatek důstojníků povolán zpět, absolvoval kurz pro záložní důstojníky a v roce 1915 byl následně přidělen k pražskému 88. pěšímu pluku, s kterým se přesunul do Uher. Jelikož smýšlel silně protihabsbursky, přeběhl 25. prosince 1915 i se štábním materiálem.

V třídícím táboře v Darnici ho poslali dál do zajateckých táborů transportem, při kterém se setkal s tak špatným zacházením, nedostatkem potravy a mizernými životními podmínkami, že ho zcela přešla iluze o ruských ideách. Podal si přihlášku do československých legií, kde se v průběhu výcviku stal poddůstojníkem a velel celé četě. Spolu se svou 6. rotou se zapojil do bojů už v roce 1916 a následující rok se zapojili do známé bitvy u Zborova, o které napsal stejnojmennou báseň. Mimo jiné redigoval časopis *Československý voják*. Pro návrat do vlasti musel projít transsibiřskou magistrálou přes Sibiř, přes Spojené státy, kam byl vyslán jako člen delegace a Francii. Navrátil se v roce 1919 v hodnosti plukovníka.

Po válce pracoval v Památníku odboje, z kterého svou pílí vytvořil ústav vojenské historie. Stál u vzniku Československé obce legionářské a celkově se angažoval mezi veterány a do vojenské správy (VHÚ, 2018).

Roku 1931 byl povýšen do generálské hodnosti, avšak 30. léta byla pro Rudolfa dost kontroverzní. Ačkoliv se snažil zůstat nestranný, začal podporovat národní demokracii, dokonce se účastnil protiněmeckých protestů. Kvůli nim se dostal do křížku s Čapkem a dalšími, když spisovatelé manifestovali proti insigniádě, stavěl se Medek více a více proti Němcům. Za války byly jeho knihy vyřazeny nacisty a Rudolf se stáhl do ústraní. Umírá 22. srpna 1940 na zánět pobřišnice.

Jeho díla s legionářskou tematikou se stala populárními ještě za války. Po ní se začal věnovat spisovatelské dráze na plno a vydal např. básnickou sbírku *Lví srdce* (1919) obsahující již zmíněnou báseň *Zborov*, knihu *Ohnivý drak* (1921) o dezerci na frontě, *Veliké dny* (1923) o vzniku legií, *Mohutný sen* (1926) a pentalogii *Anabase* (1927), která vypravuje zážitky z magistrály. Jeho díla byla opřena o vlastní zážitky a silné vlastenecké smýšlení. Mimo knihy se věnoval stále psaním do časopisů a napsal i divadelní hru *Plukovník Švec* (1928), za kterou získal Medek státní cenu (Opelík a kol., 2000).

3.3.2 *František Langer*

Spisovatel František Langer se narodil 3. března 1888 jako nejstarší syn židovského obchodníka s lihovinami. Po absolvování gymnázia studoval lékařskou fakultu Univerzity Karlovy. Zde začíná jeho publikační činnost například v časopisech *Obzor*¹³, *Lumír* nebo *Světozor*¹⁴. Udržoval kontakt se všemi svými literárními kolegy, ale nejbliže měl k Haškovi a bratřím Čapků, s kterými udržoval vztah celý život (Havel a kol., 1964).

Během studií se roku 1913 jako dobrovolník zapojil do balkánské války. Po získání doktorátu v roce 1914 byl povolán jako plukovní lékař na východní frontu do viselské oblasti. Po zranění na řece Bug projektilem do zad byl stažen na zotavení do Vídně. Krátce po návratu na frontu v roce 1916 padl do zajetí, kde si ho naštěstí pro lékařské vzdělání vážili a zasloužil si lepší zacházení, stal se lékařem v zajatecké nemocnici. Po vzniku legií se do nich přihlásil a působil jako šéflékař 1. pluku. Během svého pobytu v Rusku psal do *Lidových novin*. Absolvoval sibiřskou anabázi přes Japonsko, Čínu a Suez, a nakonec se do vlasti navrácí v roce 1920 v hodnosti majora. V armádě zůstává a nadále působí jako vojenský lékař. Mimo to ve třicátých letech začínal být produktivní ve směru dramaturgie, v roce 1935 se stal uměleckým poradcem v Městském divadle na Vinohradech.

Během období první republiky velmi cestuje po Evropě jako jednatel celosvětového spisovatelského sdružení PEN. V roce 1939 se rozhodl pro emigraci. Z armády byl

¹³ První český vyhraněně katolický beletristický a populárně-naučný časopis (Opelík a kol., 2000).

¹⁴ Zpravodaj zaměřený na aktuální domácí i zahraniční politiku, společenské, kulturní, přírodní a sportovní dění – to vše doplněné o mnoho grafických příloh (Merhaut a kol., 2008).

vyložen po Mnichovské dohodě a pro svůj židovský původ by byl stíhán. Dostal se přes Polsko a Francii do Anglie, odkud byl vyslán s 1. československou obrněnou brigádou do přístavu Dunkerque jako zdravotník. Do osvobozené Prahy se navrátil v roce 1945 v hodnosti plukovníka a opět pracoval jako vojenský šéflékař. Do penze odešel 1949. O jeho dílech a osudech se v 50. letech mlčelo, žil v ústraní ve svém bytě na Smíchově, kde 2. srpna 1965 umírá (Forst a kol., 1985).

Kromě psaní do časopisů se věnoval zejména tvorbě dramát, která byla inspirována jeho zážitky z války a životem. Mimo to měly i patriotistický motiv, např. Svatý Václav (1912). Jeho nejznámější tvorba o válce je soubor povídek *Železný vlk* (1920), dílo *Vítězové* (1920-23) skládající se ze 3 celků, *Jízdní hlídka* (1935), které bylo i zfilmováno. Známé je i dílo *Periférie* (1925) o předválečné Praze či *Grandhotel Nevada* (1927). Jeho dramata byla hrána ve Vinohradském, ale i v Národním divadle s poměrně velkým úspěchem (Havel a kol., 1964).

3.3.3 Jaroslav Kratochvíl

Jaroslav pocházel z Moravy, narodil se 17. ledna 1885 v Tučepích u Vyškova. Studoval zpočátku gymnázium v Brně, ale kvůli finanční strádání rodiny přešel na hospodářskou školu v Přerově, na kterou navázal vysokou zemědělskou školou v Halle-Wittenberku, kterou absolvoval s titulem Ing. v roce 1906. Poté nastupuje jednoroční dobrovolnickou službu v armádě pod 8. pěší pluk.

Po službě pracoval v zemědělském průmyslu, ve kterém vykonával písařskou práci a byl neustále přesouván. To trvalo až do války, do které byl povolán v červenci roku 1914 pod 80. pěší pluk, který byl nasazen v Haliči, kde 7. července 1915 padl do ruského zajetí. Prošel si zajateckým transportem a několika tábory, až se v roce 1916 přihlásil do legií. Bojoval na frontě v důstojnické hodnosti, dokud nebyl pro své proruské smýšlení přesunut do Irkutsku, kde se oženil s Akulinou Kononěnkovou, ruskou studentkou, která mu prohloubila proruské cítění o to více.

Do Československa se navrací až roku 1920 po cestě přes Ameriku, ale čekalo na něj zklamání, jelikož nebyl vítán jako hrdina, ale jako bolševik, se kterým nikdo nechce přijít do kontaktu. Toto postavení mu vydrží nadále. Během 20. let se angažuje v sociální politice a několikrát navštívil Rusko pro kulturní sblížení a v našich zemích o něm

přednášel. Přispíval především do levicově orientovaných časopisů, zejména Sever a východ¹⁵. Jeho knihy byly inspirované vlastními zážitky a rovněž levicově orientované (Forst a kol., 1993).

Prvotinou je Cesta revoluce (1922), ve které polemizuje o hodnotě legií a obhajuje říjnovou revoluci v Rusku. Pár knih vydal i ze svých cest např. Z cesty do Ruska (1924), která obsahuje dvě díla, třetí nedokončil. Pojednává o československých legiích a obsahuje historické dokumenty gradující autentičnost a intenzitu požitku čtenáře.

Leč byl Kratochvíl poslán do penze v roce 1939, celou válku byl členem nelegální KSČ a posílal do Ruska spoustu materiálů proti nacistickému Německu a zasloužil se během Protektorátu v odboji. Gestapo ho zatklo až 11. ledna 1945 a ani přes jeho zdravotní stav nepodleh mučení a nic nevyzradil. Byl vězněn na Pankráci a následně v Terezíně, kde v předvečer osvobození 20. března 1945 umírá (Havel a kol., 1964).

3.3.4 Josef Kopta

Narodil se 16. června 1894 v Libochovicích, kde vychodil měšťanskou školu a po ní nastoupil do Prahy na obchodní akademii, která mu umožnila práci ve spořitelně v Libochovicích a v České průmyslové bance.

Do války vstupuje v říjnu 1914. V květnu 1915 byl zajat na východní frontě v Karpatech. Vstoupil do československých legií, v kterých zastával finanční a úřednické postavení, při kterém zároveň psal do Československého deníku. Zúčastnil se bitvy u Zborova a sibiřské anabáze, z které se v roce 1920 vydal na měsíční studijní cestu do Japonska. Vrátil se po ní do Prahy a působil jako tajemník Památníku odboje. V roce 1925 opustil armádu a rozhodl se věnovat psaní naplno v pozici redaktora Národního osvobození a následně Lidových novin, kde setrval do roku 1936 a stal se spisovatelem na plný úvazek. Díky znalosti jazyků se připojoval ke spisovatelským delegacím do Ruska. Po

¹⁵ Měsíčník obsahující primárně poezii, ale nechyběly ani úryvky z dramát a povídek. Byl odkloněn od moderních směrů a vracel se zpět k tradiční realistické venkovské tematice (Merhaut a kol., 2008).

válce pracoval jako úředník ministerstva informací a roku 1949 nastoupil do penze, během které se ještě věnoval psaní. Zemřel 3. dubna v Praze (Forst a kol., 1993).

Stavebním kamenem jeho děl byla próza a stěžejním tématem československé legie. Sepsal trilogii o třetí rotě – Třetí rota (1924), Třetí rota na magistrále (1927) a Třetí rota doma (1934-35). Trilogie obsahuje zážitky vojáků třetí roty během bojů v první světové válce přes boje na Sibiři proti Rusku až po demobilizaci a smutné pozapomnění po válce v Československu. Své zážitky z cest po orientálním Japonsku reflektoval v trilogii Modrý námořník (1958). Jeho nejznámějším dílem je Hlídač č. 47 (1926), které vypravuje o veteránovi z prusko-rakouské války z roku 1866, který pracuje jako traťový hlídač. Jedná se o existenční psychologický román, který byl třikrát zfilmován, z toho nejznámější podání je z roku 2008 režírované Filipem Renčem a hlavní role obsazena Karlem Rodenem. Mimo vážná témata napsal i několik knih pro děti např. Poštovní holub číslo 17 (1947), kterou doplnil o vlastní ilustrace nebo Přívoz pod ořechy (1938) (Havel a kol., 1964).

3.3.5 Václav Kaplický

Václav Kaplický je dalším jménem spojovaným s legionářskou literaturou. Narodil se 28. srpna 1895, krátce na to onemocněl jeho otec, nemoci podlehl a rodina se přesunula do Tábora, kde ji živila matka vyšíváním (Havel a kol., 1964).

Válka přišla téměř ihned po Kaplického maturitě a v roce 1915 byl odveden na haličskou frontu, v srpnu 1916 zajat a v září téhož roku vstupuje do legií, kde se připojil společně jako většina k 1. střeleckému pluku, se kterým bojoval v bitvě u Zborova. Angažoval se jako delegát zakázaného vojenského sjezdu, pročež byl zatčen a vězněn na mysu Gornostaj. Do Československá republiky byl poslán jako vězeň.

Po válce se živil administrátorskými pozicemi, pracoval jako úředník na ministerstvu národní obrany. S psaním začal až ve 20. letech, jak s přispíváním do časopisů např. Český jih, Rudé právo nebo Literární noviny, tak s psaním knih, v kterých se zpočátku snažil upevnit lidovou četbu psaním o sociálních tématech, které přecházely až v grotesky a také kvůli zálibě o historii psal historické romány. Některé byly jen do historického prostředí situovány např. Železná koruna (1954) nebo Nalezeno právem (1971), ale Kladivo na

čarodějnice (1963) je dílem založeným na reálné události a rešerši s ní spojenou, bylo dokonce i zfilmováno a je to jeho nejznámější dílo. Stěžejní je ovšem dílo Gornostaj (1936), to je jeho autobiografií z vězení v Sovětském svazu. Bylo to dílo ozvláštněné tím, že nepodporovalo naplno legionářskou legendu, vyprávěl o nepříjemnostech jako hlad, nemoci a další strasti zajateckého tábora a cest do legií. Václav umírá 4. října 1982 (Forst a kol., 1993).

4 KOMPARACE DĚL

Pro tuto část práce autor vybral tři knihy, vždy jednu z každé z výše uvedených skupin, jež představí, a následně mezi nimi bude porovnávat určitá kritéria. Pro tyto účely byla vybrána kniha *Osudy dobrého vojáka Švejka* od Jaroslava Haška za buřičskou skupinu, sbírka povídek *Večery na slavníku* od Jaromíra Johna za skupinu autorů pojednávajících o existenční krizi a *Železný vlk* od Františka Langera za legionářskou literaturu.

4.1 Osudy dobrého vojáka Švejka¹⁶

Děj knihy Jaroslava Haška je zasazen do první světové války, konkrétně začíná v roce 1914, kdy se Švejk, hlavní postava, dozví od jedné z postav o sarajevském atentátu. Celkem čtyři díly jsou od toho momentu vyprávěny chronologicky přes nástup k pluku, válčení na frontě až k zajetí, s výjimkou vyprávění Švejka s retrospektivními prvky. Místa v knize se pojí k autorovi, jelikož po Praze, kde kniha začíná, se pohyboval hodně, v Českých Budějovicích Hašek sloužil zrovna tak jako samotný Švejk a pokračoval rovněž na východní frontu. Pokud to spojíme s vystupováním a chováním Švejka, můžeme hovořit o jakémsi alter egu samotného Haška.

V díle si můžeme povšimnout několika autobiografických prvků. Oba obchodovali se psy, kdysi vandrovali, jak dokládá tento úryvek: „*Když jsem před léty vandroval,*“ *odpověděl Švejk...*“ (str. 108) a oba často propadávali alkoholu. Hašek se v mládí vyučil drogistou a tato poznámka v knize také zazní: „*Účetní šikovatel Vaněk ... odpověděl, jako by byl Švejkův podržiený: „Já jsem takto drogistu Vaněk z Kralup.“ „Já jsem se taky učil materialistou,*“ *řekl Švejk ...*“ (str. 335). Autor má zkušenosti s armádou a ruským zajetím, což můžeme pozorovat např. v tomto úryvku: „*Švejk zvědav, jak asi by mu slušela ruská uniforma, která se zde válela pod vrbičkami, svlékl svou a oblékl si ruskou uniformu nešťastného nahého zajatce...*“ (str. 543). Mimo to dalším úryvkem, který vystihuje autorovu náklonnost k Rusům a pacifismu je tento: „*Mně se, pane lajtnant, na tom*

¹⁶ Citováno je z tohoto vydání: HAŠEK, Jaroslav. *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Praha: Dobrovský, 2017. Knihy Omega. ISBN 978-80-7390-667-2.

plakátu nelíbí to, jak ten voják zachází se svěřenejma zbraněma, dyť von může ten bajonet zlomit vo zed', a potom je to vůbec zbytečný, byl by za to trestanej, poněvadž ten Rus má ruce nahoře a vzdává se. On je zajatej a se zajatci se musí slušně zacházet, poněvadž je to marný, ale jsou to taky lidi.“ ... „Vám je tedy toho Rusa líto, že ano?“ „Mně je líto, pane lajtnant, vobou, i toho Rusa, protože je propíchnutej...“ (str. 428) a naopak k němu můžeme pro porovnání použít úryvek dokazující možný Haškův vztah k monarchii: „... Švejek odsoudil Rakousko nadobro slovy: „Taková blbá monarchie nemá ani na světě bejt,“ k čemuž, aby jaksi ten výrok doplnil v praktickém směru, dodal druhý: „Jak přijdu na frontu, tak se jim zdejchnu.“ (str. 174), což následně také Hašek osobně udělal a jeho náhled na válku a zejména rakouskou agresi vyjadřuje tento úryvek: „V době, kdy lesy na řece Rábu v Haliči viděly utíkat přes Ráb rakouská vojska a dole v Srbsku rakouské divize jedna za druhou dostávaly přes kalhoty to, co jim patřilo...“ (str. 50).

Kniha je ovšem čistou fikcí zasazenou do prostředí první světové války a v ní reálných událostech proběhlých, a jak autor zmiňuje, podobnost s některými karikaturami je čistě náhodná.

Celý děj knihy se zaobírá postavou Josefa Švejka, který se prezentuje jako slabomyslný jedinec a bojuje tak proti systému rakouské monarchie a samotné absurditě války. Jinak se jedná o klidnou, ironickou, upovídanou postavu. Společně s ním vystupuje v celé knize řada vedlejších postav, to se odvíjí od lokality, ve které se zrovna Švejek nachází. Vedlejší postavy mají ve většině případů jméno spojené s přízviskem, které je charakterizuje. Jedná se často o vojenskou hodnost nebo povolání, což je minimálně kategorizuje, ale nejsou rozděleny na postavy kladné a záporné, jen reprezentují lidi na rozdílném postavení, což se třeba z pohledu Švejka jako určitá negace jevit může (např. *paní Müllerová, papírník Fuchs, doktor Pávek, obrlajtnant Makovec, civilní strážník Bretschneider...*).

Vše je vyprávěno vševědoucím vypravěčem v er-formě, který děj uvádí. Kniha je plna popisných pasáží někdy až banálních míst či předmětů, najdeme také spoustu dialogů mezi postavami a místy zdlouhavé monology Švejkova vyprávění. Dialogy bychom mohli rozdělit do dvou druhů, kdy se baví buďto prostí vojáci a lidé, a tomu odpovídá mluva obsahující hovorové výrazy, (*mejčka, baťák, vo tebe, přeloženej*), vulgarismy (*idiot, držte hubu, hovado, trouba*) či germanismy většinou armádního rázu (*obrlajtnant, mundúr,*

feldmaršálek, regimentsarct, peron, mašinkvér, landvéráci, cuksfira), jako je například část rozhovoru v tomto úryvku: „*Ordonanc Švejka nadával sprostě účetnímu šikovateli Vaňkovi: „Já se vám divím, že můžete tak blbě hrát. Vidíte přeci, že von hraje betla. Já nemám žádný kule, a vy neobráte vosmičkou a házíte jako nejpitoměší hovado žaludského spodka a von to, trouba, vyhraje.““* (str. 375), nebo se může jednat o dialog voják-nadřízený důstojník, kde se střetává běžná mluva vojáků s potřebou vše pečlivě hlásit a nazývat od důstojníků, kteří se snaží vystupovat velmi profesionálně a mluvit ve vojenské terminologii a na úrovni s odstupem až nenávistí vůči vojákům. Příkladů takových dialogů, které ukazují absurditu myšlení důstojníků, jejich pohrdání vojáky a někdy až fanatickou povahu, je hned několik: „*„Tak jste si, lumpové, mysleli, že vám ta komise pomůže,“ povídá pan obršt, „drek vám pomohla. A teď bude každá kumpačka kolem mne defilovat a opakovat hlasitě, co jsem řekl.“ – Tak jsme šli jedna kumpačka za druhou, rechtšaut, kde stál pan obršt, ruku na řemeni flinty a řvali jsme na něho...“* (str. 60) či „*„Když takové české prase,“ poučoval rozšafně kaprál Althof, nenaučí se ani po třicet „nieder“ stát rovně jako svíčka, nestačí mu jen dát pár přes hubu.“* (str. 244). Některé úryvky dokonce vystihují až poněkud morbidní povahy zmíněných důstojníků: „*Řikal: „K čemu vozit zajatce? Postřílet se mají všichni. Žádné slitování. Tancovat mezi mrtvolami. Všechny civilisty v Srbsku spálit do posledního. Děti ubíjet bajonety!“*“ (str. 170) nebo také „*A skutečně po jeho inspekční cestě se tu a tam vždycky někdo zastřelil, což generálmajor von Schwarzburg konstatoval se zadostiučiněním: „Tak to má být! To je voják!“*“ (str. 189).

Míšení různých národností je znázorněno jejich mateřským jazykem, kdy se jedná například o němčinu („*Tauglich!*“, „*Heil! Nieder mit den Serben!*“) či maďarštinu („*Három gyermek, nincs ham, éljen*“) a v případě náboženské tematiky latinu („*Et cum spiritu tuo*“). Tyto fráze nejsou v knize přeložené. Jelikož se jedná o relativně starý text, odpovídají tomu i použité jazykové prostředky jako onikání („*Mladej pane, dají nám vermut*“) či přechodníky („*...přerušil náhle Švejk, sepjav ruce*“).

Dílo by se dalo pojmout jako určitá kritika monarchie a politického systému, má v sobě prvky opovrhování monarchií, které je podáno spíše humorně. S tím se setkáváme například v následujících ukázkách: „*„Jaké urážky císařpána se dělají ve vožralství?“ opakoval Švejk, „všelijaké.“ Vopijete se, dejte si zahrát rakouskou hymnu a uvidíte, co začnete mluvit. Vymyslíte toho tolik na císaře pána, že kdyby toho byla jen polovička*

pravda, stačilo by to, aby měl ostudu pro celý život.“ (str. 15) nebo „„Vídeň je vůbec důležité město,“ pokračoval, „jenom co mají divokejch zvířat v tej schönbrunnskej menažerii. Když jsem byl před lety ve Vídni, tak jsem se nejradši chodil dívat na vopice...“ (str. 289-290), kde je rakouské mocnářství přirovnáváno k opicím a bez zesměšnění nevyvázne ani samotná armáda: „Poručík Dub ovšem vojákům, kteří se kolem rozbitých děl a aeroplánů shromáždili, vykládal, že je to válečná kořist, a také zpozoroval, že kousek dál stojí opět ve skupině Švejk a něco vykládá. ... „Ať si se to vezme jak chce, je to přece jen válečná kořist. Vono je sice na první pohled vošemetný, když tady někdo čte na lafetě K. u. k. Artilerie-Division. Ale vono to bude asi tak, že to dělo padlo do rukou Rusům a my jsme si ho museli zas nazpět vydobýt, a taková kořist je mnohem cennější...““ (str. 461). Ironickými způsoby rovněž vyzdvihuje slovanské cítění jako např. zde: „V den, kdy byl spáchán atentát, pořádal Dobromil zahradní slavnost ... Četnický strážmistr přišel, aby požádal účastníky, aby se rozešli, že má Rakousko smutek, načež předseda Dobromilu řekl dobrácky: „Počkají chvílku, než dohrajou Hej Slované.““ (str. 18) a také určitou vlasteneckou náladu i navzdory okolnostem: „... které strávil Švejk ve společnosti jednoročního dobrovolníka Marka, bavil se velice dobře. Každého večera oba pořádali na pryčnách vlastenecké projevy.“ (str. 257).

Knihu jako takovou je poměrně složité zařadit do žánru, protože označením například humoristického románu nezahrnujeme satiry, karikatury a grotesky, kterých je kniha plná. Motivy provázející celou knihu jsou absurdita války, opovrhování armádou např.: „Poručík Dub pokračoval: „Pro vás, vojáci, není žádná překážka tak mocnou, abyste ji nepřekonali! ... „Strč si prst do krku,“ zabásnil znovu Švejk.“ (str. 514) nebo „Chodounský vykládal Vaňkovi, že je dle jeho názoru světová válka blbost. Nejhorší při ní je, že když se někde přetrhne telefonní vedení, tak že musíš to jít v noci spravovat ...“ (str. 522), ale také snaha o vzpomínání na běžný život a lidské radosti, např.: „Ordonanc Švejk nadával sprostě účetnímu šikovateli Vaňkovi: „Já se vám divím, že můžete tak blbě hrát. Vidíte přeci, že von hraje betla. Já nemám žádný kule, a vy neobráte vosmičkou a házíte jako nejpitomějši hovado žaludského spodka a von to, trouba, vyhraje.““ (str. 375), či vyzrání jedinice nad tehdejšími problémy.

4.2 Večery na slavníku¹⁷

Johnovo dílo je povídkovým souborem s kompozičním postupem rámcování, které je specifické pro Boccacciův Dekameron, jenž právě obsahuje několik na sobě nezávislých povídek stejného žánru. Večery na slavníku v poslední verzi obsahují celkem 44 povídek plných jak humoru a komična, tak zrovna i tragických událostí. Některé z nich jsou na podkladech přímo z autorova života, například Kůry andělské, jež vychází z dopisu adresovaného jeho ženě.

Poznatky z fronty o počasí, prostředí, fungování armády a chování vojáků vyzoroval John ze své vojenské kariéry. Tu můžeme pozorovat v několika autobiografických prvcích i v této knize: „*Je to špinavé horské městečko v úzké rovině, obklíčené vysokými horami. Bylo přeplněno vojskem. Černá Hora se vzdala*“ (str. 57), „*Odtud lítice válečná zanesla mě do chudé sic, avšak krásami oplývajícími země boдрého lidu černohorského a později v divoké kraje horské Albánie...*“ (str. 62), „*Moh bych moc vypravovat, jak se na vojně nadává a kleje a nejvíc u kavalerie!*“ (str. 68). A v jednom z úryvků dokonce dává John jasně najevo, že se jedná o jeho postavu: „*Pane majore, kadet John Jaromír prosí nejposlušněji o prominutí...*“ (str. 275).

Právě tím, že si frontu prošel, reflektuje ji celkem barvitě i v té špatné stránce: „*Na plotech, tyčkách, stromech visely nohy, ruce a vnitřnosti, ale kdopak věděl, co komu patří z doktorů, moníků nebo patnácti marodů!*“ (str. 18), „*Z uší mám dva škvarky. Nos a brada se taky už nevzpamatují, z prstů pravé ruky mně už zelená barva nesleze, a že mně uřízli levou nohu jen v nártu, to ...*“ (str. 90), „*Spát nemohu. Já je zabil ...*“ (str. 93). Nemůžeme s jistotou tvrdit, že měl John naprostý odpor k válce, jelikož v armádě zůstal i po válce a například z těchto úryvků: „*Vagony hořely. Jeden za druhým bouchal. Železo a dříví lítalo nám nad hlavami. Přihlásilo se nás šest, dobrovolně.*“ (str. 197) nebo „*Vojenská znamenitost mého vynálezu jest totiž ta, že by se, například, v tichosti postříleli taliánští postové, nic by se boucháním nepobouřilo...*“ (str. 132) můžeme pozorovat, že svou úlohu

¹⁷ Pokud není uvedeno jinak, je citováno z tohoto vydání: JOHN, Jaromír. Večery na slavníku: sólové výstupy, zpovědi, banality a sentimentality. Praha: Nadační fond Česká knižnice, 2017. Česká knižnice (Host). ISBN 978-80-7491-941-1.

jako voják přijmul. Autor také moc dobře mohl vědět, že vojáci mají ve zvyku zapomínat na válku, proto se v textu nachází spousta dialogů se záměrem rozptýlení: „*Nejhorší práce na vojně je, pánové, se ženskými.*“ (str. 210), „*„Já zas k smrti rád husu,*“ začal kaprál Rýdlo, „*takhle májovou, mladou – taky martinskou – nebo divokou.*““ (str. 244).

Příběhy se týkají především lidí, kteří se do války nezapsali jako nějací hrdinové, ale válku prožili ať už na frontě či v zázemí, kde je trápily strasti a nástrahy této kruté a náročné doby. Některé postavy jsou dokonce i špatné, dopouští se nemorálních činů jako krádeží, ale všechny dohromady spojuje stesk po domově, rodině a především míru. Události válečné mašinérie však nebyly sledovány přímo, spíše jako prožitky obyčejných vojáků a v jiných povídkách je fronta úplně upozaděna, protože se jedná o zázemí a jde jen o její dopad či kontakt nic neznalých civilistů s navrátilivšími vojáky, jako např.: „*Vrátil se za půlroku na ulráb, nic nechtěl mluvit, jen řek, že museli kvaltem z Bělehradu, že sloužil u Maďarů, že ztratil všechnu bagáž, bylo ho půl, spad náramně a byl na nás všecky strašně sprostěj*“ (str. 13). Také je častým motivem, konkrétně u povídek ve formě dopisů, zlehčování války blízkým lidem: „*Jen ty erární kalhoty, co jste mně zkrátila, mám nadranc a bez knoflíků, zadnici vysazenou pytle – to je dobrý dost a celkem – kařata nepadají, když visí na provázku... Když vy to neznáte – drahá maminko – jak to tady chodí, tak se ani neptejte, jestli si dávám kalhoty žehlit. Kdepak žehlit! Tady v horách lidi nemají ani na chleba, natož žehličku.*“ (str. 33) nebo „*Tady jsou – drahá maminko – samí mohamedáni a ti nesmějí svinský maso ani ovar z rypáčku nebo z ouška. Kdybyste mohla poslat domácí uzený, k tomu český zelí a bečku popovickýho ... mně nic neschází a jsem pokojenej ...*“ (str. 34).

Celé dílo provází zmínky existenční krize způsobená válkou a její dopad na psychiku: „*Byl jsem po špitálech, ztratil řeč a pořád jsem jenom brečel. Byl jsem mezi magory, pustili mě, jenže já, hoši, nejsem svůj a je to už rok... nesmím na nic myslet... ani vzpomínat... neměl jsem ani začít povídat... mě to rozčiluje... já za to nemůžu... z jednej... z jednej vesnice... jako bratři... operoval mě... já si to neodpustím... chudák Honzíček...*“ (str. 19), „*A už je to pravda! Jdu s nima z nádraží. Je mně divně... jako by ani ke mně nepatřili... a zase patřili... co bylo dřív... to je nějak strašně daleko...*“ (str. 199), „*Tu dobu teď, myslím si, u nás mosazná lampa svítí, kamna hřejí a maminka odestýlá. Okna jsou orosena deštěm, prší a vy vzpomínáte: „Kdepak asi ten náš táta tu zlou noc tráví?““ (str. 344).*

I v Johnově díle se nachází prvky patriotismu a slovanství: „*„Bratři – Slované -!“ pravím zarmouceným hlasem.*“ (str. 225). nebo „*Hoši zpívali Kde domov můj a volali „Nazdáááár!“*“ (str. 95). Také se zde objevují pasáže nesouhlasu s monarchií, ale nejsou to tak časté motivy a už vůbec nejsou tak satirické či drsné jako například u Haška, jen spíše poukazují na obecnou morálku tehdejší doby v našich zemích „*Naši hoši rakouskému eráru brali, co z nich, jejich rodičů a prarodičů vydřel za všechna ta léta pan berní na krvavých daních a co nastrkala vláda Němcům, Maďarům, Vídni, pánům na zábavu, neb my Češi – jak páni znáte – platili jsme arciknížata a všechny rakouský ministry moc let, že to ani nikdo nepamatuje.*“ (str. 112) či „*Kampak se poděla všecka tvá ironie, všecken posměch, jímž jsi jako advokátní koncipient stíhal všechno rakouské, německé a naše poslance na vídeňské říšské radě? Kampak se poděly tvé buřičské vlastenecké řeči – v ničem Vídni nepovolovat?*“ (str. 50).

Kvůli rozsahu postav a jejich místa působení se velmi liší i jejich slovní zásoba. Rozlišné je i pojetí samotných kapitol. Sám autor uvádí, že je možné najít v jeho sbírce výpovědi vojáků, dopisy, zachycení vzpomínek, cestopisné zápisky, halucinační výjevy, drobné črty ze života či existenciální skici, a to vše podpořené autorovými zkušenostmi. Vypravěč je buď hlavní postavou, a tedy je kapitola v ich-formě, anebo se alespoň nachází v textu jako jedna z postav vedlejších. S tím souvisí i pojetí kapitol, kdy některé jsou opravdu povídkou, jiné dopisem a některé z nich jako scénické zobrazení s náležitými poznámkami.

Slovní zásoba díla obsahuje spisovnou a zejména hovorovou češtinu (*chudej, takovej, von, vopravdovej*), slangové výrazy z armády (*saniťák, bagáž, oficír, vosmatřícítka, retko*) či jiných profesí, nářečí či komolení jazyka pro napodobení fonetického zosobnění („*Tak mně dědku sakramentská, můžeš políbit préél!*“, „*Morávku, di k panu cuksfirovi.*“ *Povídám: „Ke kerýmu, sou tři.*“). Nalezneme archaickou větnou stavbu doplněnou o přechodníky (*vykonav, hledě*). Pro navození domácí atmosféry a pocitu, že se jedná o jakési známé, o kterých příběh je, sahá autor po běžných českých jménech v různých variantách (*Honza, František, Mařena, Lojzíček, Vašek*) a naopak když jde o Němce, Maďara nebo Srba, má uvedené většinou své cizí jméno. Zároveň s cizinci se objevuje i němčina („*Dann muss es gelingen*“) s ní spojená lámaná němčina („*Her Majóór – gehor-smst – dy šreklich Fie khomen*“) či srbština („*Bieloga i crnoga, maloga psa?*“), ale nejsou nijak vysvětleny. Syntakticky můžeme pozorovat krátké věty, kterými se autor snaží

o napětí či rychlý shon událostí, ale oproti tomu také dlouhé popisné pasáže o složitých souvětích.

Autor měl celoživotní snahu dílo zdokonalovat, proto vycházelo v odstupě několika let znovu a znovu doplňováno o další povídky.

4.3 Železný vlk¹⁸

Jedná se o soubor sedmi povídek od Františka Langera, z nichž jedna nese právě metaforický název Železný vlk, po které pak bylo pojmenované celé dílo. Kromě legionářské tematiky a prostředí transsibiřské magistrály povídky nic nepropojuje a nenavazují, jen jsou chronologicky seřazené od vypuknutí války přes zajetí po nalodění v přístavu. Sám Langer si toto prostředí včetně fronty prošel, proto se zde nachází několik geografických detailních popisů: „*Kolem jednoho z nich řeka, jež dosud tekla k východu, se obrací na jih. Jmenuje se Vrchní Uslon a na jeho svahu jest ves téhož jména s přístavem dole v zátocce. Odtud také vede silnice do Simbirska. ...*“ (str. 137). Mimo tyto popisy se v každé povídce objevuje nějaký doktor, sanitář nebo felčar, což může být chápáno jako autorův autobiografický podpis, jelikož sám byl lékařem.

O monarchii a rakouské armádě se zmiňuje jen na začátku, než došlo k přeběhnutí. Monarchii ani politiku neshazuje přímou kritikou jako hlavně nacionalismem Čechů: „*Dělám sedlo pro císařské a ti nás nemají rádi, ... Vždyť kdekdo o nás Češích říkal, že jsme buřiči. Ale jak a co udělat, jsem nevěděl, jenom jsem pracoval s nechutí. Ted', když jsem v české armádě, vím, co jsem měl učinit, zapálit celou dílnu, ...*“ (str. 50), „*Když bylo Rakousko v patnáctém roce příliš zle a Rusové stáli již v Uhrách, tehdy museli na frontu slabí, nemocní i mrzáci, ...*“ (str. 50). Zato kritika armády už vyvolává pocit autorovy nenávisti vůči rakouské armádě a oslavuje přeběhnutí i přes to, že v ní autor sám sloužil a následně byl zajat: „*Museli jsme také střílet, ale střílel jsem špatně a druzí také, protože cuksfíra s lajtnantem lítali za námi, nadávali a hrozili, že nám z břicha střeva vykopou. A tu najednou: kde se vzali tu se vzali – stojí před námi páni Rusové, vysocí a vousatí, jako*

¹⁸ Citováno je z tohoto vydání: LANGER, František. Železný vlk: (příběhy z naší anabase). Praha: Gustav Voleský, 1926. Knihy dorostu.

by ze země vyvstali. My zahazujeme pušky, aby viděli, že nebudeme střílet, a kdo z nás je Čech, raduje se jako já. Beztoho jsme na ně dlouho čekali.“ (str. 51).

V dalších povídkách už oslavuje až heroické výkony svých legionářských druhů, kteří se nikdy nevzdávají a jejich morálka dosahuje neuvěřitelných výšin: *„V krátkém boji byl Brožek zabit a jeho mrtvola zohavena a Toušek dvojnásob zraněný zajat a odveden do Spasských Morkvaš k červenému štábu na výslech. „Kolik jest Čechoslováků v Kazani?“ ptají se ho. „Dosti, aby každý z nás se postavil desíti vašich“ „Zastřelte ho!“ Zastřelili.“* (str. 147). Čtenáři se může zdát, že jsou skoro nepremožitelní *„Příbelhává se Skála raněný do obou nohou, a kudy jde, vesele křičí, že červení začínají utíkat.“* (str. 117/118) či by si mohli v bojích dokonce libovat *„Prvý i druhý jde boj vesele. Jako by bylo zábavou stavěti se na odpor jeden deseti. Jest to veliká hra síly, intelligence i vědomí, hraná za cenu života. Hoši jsou šumní, žertují, vysmívají se, zpívají.“* (str. 170/171), což se následně vyruší podobnými vsuvkami: *„Krev, boj, střelba, nač takové hrozné věci? – měl rád jedině jeviště.“* (str. 111).

V celém díle můžeme pozorovat stesk po domově, jež mohl autor při své anabázi mít také, a proto se objevuje tak hojně. Projevuje se nadějami na návrat *„A hlavně, že odtud jsme měřili v duchu všecky vzdálenosti k českým hranicím. A nyní ... Všecko se oddálilo.“* (str. 74) a také opěvováním krás naší země *„Praho, Praho, rodičko, sne, myšlenko moje! Kdy tě zas uvidím, kdy se k tobě vrátím! Kdy tě zas protoulám křížem krážem? ... Milá, zlatá Praho!“* (str. 184).

Postavy se v průběhu povídek obměňují a jedná se především o vypravěčovy druhy ve zbrani, kteří jsou jmenováni. Ostatní postavy jsou pojmenovány národností (*Němec, Rus, Polák*) nebo jinou specifikací (*Žid, mistr, červení*).

Autor volí spisovný jazyk s archaickými prvky jako jsou přechodníky (*svázavší, opírajíce*) a používání sloves s koncovkou –ti. Dílo obsahuje nepříliš složitá souvětí, napětí je navozené po sobě jdoucími krátkými větami, dialogy se téměř nenacházejí a často používá zvolací věty typické pro vypravovací slohový útvar. Kromě několika slangových (*policmejstr, lazaret, cuksfíra*) a ruských (*dilizanc, tarantas, těleg*) výrazů nenajdeme v textu žádné další zvláštnosti. Autor si hodně pracuje se zvukomalbou, používá často metafory a esteticky upravuje běžná slova (*projektil-kulička*), zřejmě pro umírnění děsů války a zpřístupnění knihy pro mladší čtenáře, jak může působit z následujících úryvků:

„*Staří ostrílení vojáci naráz zalehli po obou stranách silničního příkopu a neuplynula ještě vteřina od zjevení se netvora, a již kuličky, sypané do něho z desetikrokové vzdálenosti, rachotily o jeho tvrdou kůži jako kroupy o střechu.*“ (str. 80) nebo „*Ale zuby i kůže byly tehdy jen mléčné a proto vše zase dorostlo. Hlavně kůže. Tu obdržel tentokráte z železných amerických vagonů-uhláků, ze kterých se později rodily všechny pancéřové vlaky.*“ (str. 123/124).¹⁹ V celém textu se nenachází jediný vulgarismus či pejorativní označení.

4.4 Srovnání postojů autorů

Na základě výše popsaných postřehů o těchto publikacích lze uvést, že ačkoliv se jedná o knihy vzájemně blízké, jsou zároveň naprosto odlišné, a to jak po jazykové stránce, tak po motivové stránce. Hašek svou satirou nejde daleko pro pejorativní slovo, kdežto John si dává spíše záležet na emocích. Langer se snaží být přístupný i mladším čtenářům, a tak nejintenzivnější a kruté motivy války popisuje pomocí eufemismů nebo je zamlčuje. Všechny je také spojují motivy války, válečného utrpení, ztráta blízkých či stesk po domově nebo nesouhlas s nadvládou monarchie. Rozdílné je však to, jak se k nim jednotlivé knihy staví, a proto je autor porovná ve třech mimoliterárních kritériích na základě svých úsudků a zjištěných informací.

4.4.1 Postoj k habsburské monarchii

Rozhodně můžeme tvrdit, že ani jeden z autorů s režimem nesouhlasil. Hašek se vůči němu vyjadřuje opravdu kriticky a vulgárně. Najdeme i lehkou protiváhu vyzdvihování nacionální myšlenky, ale vcelku jde spíše o ostrou kritiku a opovrhování režimem, s kterým nesouhlas nevyjádřil jen knižně, ale také pobytem v Rusku. Oproti němu se John k monarchii staví také s určitým odstupem, jenže nejde do přímé kritiky a nenadává na ni, vyzdvihuje spíše názory obyčejných lidí. Langer má ve svém díle opravdu málo politických poznámek, ačkoliv s režimem také nesouhlasil, aktivně se podílel v legiích a absolvoval celou anabázi. Při psaní se místo toho soustředí spíše na motiv legionářů a budoucnosti.

¹⁹ V některých případech používá zkrášlování textu až moc „... *německý voják, hezký, vysoký hoch, a žene se s bodákem v ruce na ležící. Jak se sem dobral?!*“ (str. 87), jelikož dochází k velkému zjednodušení okolností. Ve chvíli, kdy se jedná o potenciální smrt blízkých by málokdo reagoval s takovým klidem. [pozn. aut.]

4.4.2 Postoj k válce

Všichni autoři si válkou prošli, zažili její utrpení, a přesto se názory trochu rozcházejí. V Osudech dobrého vojáka Švejka za světové války se setkáváme s naprostým odporem k válce, často se objevují postavy, včetně Švejka, které se snaží vyhnout, anebo dokonce dezertovat. John k válce nepřistupuje v žádném případě kladně. Uvědomuje si jakožto její účastník rizika a útrapy, jež přináší, ale přesto v jeho dílech shledáváme jakési smíření, přijetí osudu vojáka, ale nadále ji reflektuje jako hrůznou věc. Langer válku bere jako důležitou součást cesty za svobodou, popisuje válčení s jistým zápalem, líčí heroické činy, ale zároveň z ní má respekt a vidí riziko smrti, jen je zastřené energií legionářů.

4.4.3 Postoj k legiím či jiným státům

Zde k sobě mají blíže Hašek a Langer, jelikož oba se později přidali na stranu legií. V Osudech dobrého vojáka Švejka za světové války je dokonce podněcování dezertérství vzhledem k postoji k monarchii, ale dále se o legiích nepíše a z jiných národností je popisována velká rivalita s Maďary. Langer ve svém díle legie opěvuje a následně přeběhne a již se prezentuje jako hrdý legionář a má kolem sebe druhy stejně smýšlející. Má kladný vztah k ostatním zemím podporující legie a civilistům podél transsibiřské magistrály, odpor má jen k bolševikům, kteří legionáře pronásledují. John měl kariéru profesionálního vojáka. Nemluvil špatně o svém nepříteli, ba naopak se mu i posteskně, když ví, co způsobil on sám či jeho druzi nepříteli. Rivalita mezi ním, potažmo jeho jednotkou, a nepřitelem je založená na strachu ze smrti a úrazu, ne na politické ideologii. O legiích se ve svém díle ani nezmiňuje.

4.4.4 Shrnutí

Závěrem tedy můžeme konstatovat, že z kritérií vyplývá zařazení autorů do svých patřičných skupin. Hašek se nachází v kategorii buřičů pro své aktivní kritické, satirické a urážlivé postoje, rozvracení bojové morálky a chtíč po dezerci. John je zařazen ve své existencionální skupině, protože popisuje člověka jako subjekt postižený válkou, ne jako vraždící nástroj, který by bezmyšlenkovitě a bez jakýchkoliv následků jednal a zabíjel. Jeho postavy či on sám litují svých činů a chybí jim obyčejný život, mají strach o svoji existenci, která visí v době válečné vřavy na vlásku. Langer je zařazen v legionářské

literatuře, jelikož to je to, co je hlavním motivem jeho knih – legionáři, kteří udatně bojují pro svůj budoucí stát i za cenu ohrožení vlastního života.

DIDAKTICKÁ ČÁST

Představovaná hodina českého jazyka a literatury bude situována do třetího ročníku střední školy Plzeňské Obchodní Akademie. Studenti by z hodin dějepisu měli podle ŠVP²⁰ této školy mít již z předchozího ročníku znalosti o událostech přelomu 19. a 20. století a především 1. světové války potřebné k pochopení problematiky literatury probírané v této hodině. POA byla vybrána z důvodu dostupnosti přesných ŠVP, na ostatních středních školách by měla takováto hodina jít zařadit v podobné době. Jde čistě o popis aktivit, nikoliv konkrétní cvičení.

Právě proto, že studenti již mají znalosti a alespoň jistou představu o válečných událostech, můžeme použít na začátku hodiny brainstorming. Ten je důležitý vysvětlit a představit, jestliže s ním ještě studenti nemají zkušenosti. Podle Geoffreye Pettyho (2004) se jedná o metodu, při níž vzniká velké množství informací či tvořivých nápadů pro pozdější posouzení. Učitel studenty vyzve, aby sdělili věci, které si studenti myslí, že mohly ovlivnit tvorbu, na co se lze zaměřit v uměleckém prostředí, anebo také věci, které souvisí s literaturou a válkou. Ty bude zapisovat na tabuli, aby každý ze studentů měl přehled o zmíněných informacích. Na začátku hodiny je tato aktivita začleněna proto, aby žáky rozproudila a podnítila k tomu se vyjádřit před ostatními. V této metodě by se neměly návrhy hodnotit, jde o kvantitu. Tato aktivita by mohla zabrat 5-10 minut.

Následně učitel rozdělí studenty do tří skupin, pokud to umožňuje počet studentů. Pokud ne, rozdělí každou ze skupin ještě na dvě další, aby měli studenti dost prostoru se ve skupině vyjádřit. Každé skupině bude předložen list s úryvkem, případně úryvky, z knihy již zmiňovaného období s podobným rozdělením jako v této práci, tedy z buřičské knihy, legionářské knihy a knihy s existenčními motivy. Na nich následně můžou pozorovat určité motivy, kterých si mohli všimnout během brainstormingu, ty vyznačí či nějak zaznamenají a pokusí se úryvek zařadit do jedné z výše zmíněných skupin. V této aktivitě budou komunikovat žáci mezi sebou, což by pro ně mohlo být atraktivnější. Studenti potřebují na práci s textem více času, přibližně 20 minut.

²⁰ Školní vzdělávací program

Po této aktivitě budou žáci mít možnost si zvolit mluvího nebo přednést poznatky kolektivně, to se může odvíjet od klimatu třídy. Jednotlivé skupiny poté zbytku třídy představí svůj úryvek společně s motivy a teoretickým zařazením do uměleckého směru. Během této fáze už může vstupovat učitel s doplňujícími či opravujícími poznámkami. Studenti by si v průběhu měli poznamenávat nejdůležitější informace pro následující hodinu, ve které jim vyučující problematiku vyloží komplexněji. Studenti mezi sebou mohou soupeřit a může dojít i k metodě obhajoby, která je donutí se nad problematikou zamyslet i z jiného pohledu a třeba se díky tomu doberou i lepšímu závěru. Na tuto aktivitu by mělo stačit 15 minut a případný zbylý čas se může využít pro diskuzi, zpětnou vazbu studentů a případně objasnění nesrozumitelností.

ZÁVĚR

Bakalářská práce mapuje osudy a prožitky autorů spjatých s první světovou válkou včetně jejich zapojení či nezapojení do jejích bojů. V případě zapojení autor práce přiblížil i válečný osud umělců včetně zařazení k plukům, informace o jejich tažení a frontách, na kterých bojovali. Práce tak přiblížila mnohé důvody, proč měli někteří umělci až extrémní postoje např. vůči politice. V práci se podařilo ukázat, že válka ovlivnila svět ve všech směrech, většinou negativně. Smutnými přínosy války byl rozvoj lékařství, techniky, humanitních věd (psychologie, filozofie) i umění.

Praktická část se zaměřila na rozbor knih po všech stránkách včetně té jazykové. Bylo vybráno několik úryvků, které jasně dokazují například používání jazykových prvků, ale především již zmíněné postoje autorů. Právě úryvky se staly autentickým podpisem doby a spisovatele jako takého, proto díky nim bylo možno porovnat knihy i v mimoliterárních kritériích a poskytly možnost alespoň minimálního náhledu do autorova nitra a jeho myšlenkových pochodů. Ačkoliv se knihy mohly zdát na první pohled podobné až stejné, rozhodně tomu tak není. Jejich diferenciaci je v jazykové sféře, kdy každý z umělců volí naprosto specifický jazyk pro své dílo, leč některé prvky, jako archaická stavba vět či slovní zásoba jsou podobné. Diferenciaci najdeme právě i v názorech na politiku a události, kdy se každý z porovnávaných autorů staví k těmto věcem jinak. Ale také i v samotném pojetí knihy, kdy *Osudy dobrého vojáka Švejka* jsou opravdu humoristické a čtenář se zasměje, naopak Johnova kniha donutí čtenáře se spíše zamyslet nad strastmi a *Železný vlk* se dá číst takřka jako dobrodružné povídání pro děti, pokud čtenář nemá ponětí o událostech, které se staly předlohou.

Tyto všechny poznatky lze přenést do didaktiky a pokusit se ukázat studentům, jak na základě podobných prožitků spojených s válečným konfliktem každý píše jinak, jak ukázala tato práce. To vše zábavnou a uvolněnou formou výuky, než jen jakým by byl složitý výčet jednotlivých motivů či faktografických a biografických informací. U studentů by to mohlo probudit zájem o dobu a chuť si přečíst nějaká z děl, jelikož poznají, že by mohli sami najít něco, co by je mohlo bavit díky volnějším průběhu hodiny.

RESUMÉ

Bakalářská práce se zabývá problematikou literatury spojené s první světovou válkou. Cílem práce bylo zmapovat osudy českých autorů a jak je válka ovlivnila v tvorbě a životních postojích. V teoretické části byly rozebrány jejich osudy na základě biografických spisů a představena byla rovněž jejich díla. Praktická část ukázala vybrané knihy po jejich motivové stránce a jak specifický podpis v nich autoři zanechali. Závěrem didaktická část představila koncept hodiny, která se zaměřila rovněž na tuto problematiku.

This bachelors thesis looks into literature closely connected to World War One. The goal of this thesis is to document the fate of Czech authors during that time, as well as how the war affected their creativity and perspective on life. The theory dives into the authors fates based upon biographical files and documents as well as detailed descriptions of their literature. Practical analysis is shown by examining selected literature closely and determining their motive. We also acknowledge how significantly they created their own form. In conclusion, the didactic aspect introduces concepts and lessons surrounding the issue as well.

SEZNAM LITERATURY

1. BLAHYNKA, Milan, ed. Čeští spisovatelé 20. století: slovníková příručka. Praha: Československý spisovatel, 1985. ISBN 22-149-85.
2. BLAŽÍČEK, Přemysl, MUKAŘOVSKÝ, Jan, ed. Dějiny české literatury. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-48-3.
3. EFMERTOVÁ, Marcela C. České země v letech 1848-1918. Praha: Libri, 1998. Dějiny českých zemí. ISBN 80-85983-47-8.
4. FORST, Vladimír, Jirí OPELÍK a Luboš MERHAUT, ed. Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Praha: Academia, 1985-^{^^^}. ISBN 80-200-0468-8.
5. HAASOVÁ, Gabriela. Proč zní?. [online]. © 2023 Šrámkova Sobotka. [16.12.2022]. Dostupné z: <https://sramkovasobotka.cz/proc-zni/>
6. HÁLEK, Jan a Boris MOSKOVIČ. Fenomén Maffie: český (domácí) protirakouský odboj v proměnách 20. století. Praha: Academia, 2020. České moderní dějiny. ISBN 978-80-200-3154-9.
7. HAŠEK, Jaroslav. Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války. Praha: Dobrovský, 2017. Knihy Omega. ISBN 978-80-7390-667-2.
8. HAVEL, Rudolf, ed. Slovník českých spisovatelů. Praha: Československý spisovatel, 1964. ISBN 22-157-64.
9. HOMOLOVÁ, Květa, ed. Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století: slovníková příručka. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982. ISBN 22-137-82.
10. JOHN, Jaromír. Večery na slavníku: sólové výstupy, zpovědi, banality a sentimentality. Praha: Nadační fond Česká knižnice, 2017. Česká knižnice (Host). ISBN 978-80-7491-941-1.
11. LANGER, František. Železný vlk: (příběhy z naší anabase). Praha: Gustav Voleský, 1926. Knihy dorostu.
12. LÁNÍK, Jaroslav. Rudolf Medek. In: vhu.cz. [online]. 3.5.2018 [18.12.2022]. Dostupné z: <https://www.vhu.cz/rudolf-medek/>
13. MACH, Josef. Z posledních dnů Fr. Gellnera. Lidové noviny. Brno: Vydavatelské družstvo Lidové strany v Brně, 1932. ISSN 1802-626.
14. MATĚJČEK, Petr. Sokol v první světové válce a krátce po ní. In: vhu.cz. [online]. 25.11.2022 [15.12.2022]. Dostupné z: <https://www.vhu.cz/sokol-v-prvni-svetove-valce-a-kratce-po-ni/>

15. NÁJEMNÍK, Václav. Bohumil Markalous alias Jaromír John: Horský myslivec na balkánském slavníku. [online]. © 1997-2023 Český rozhlas. [13.12.2022]. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/bohumil-markalous-alias-jaromir-john-horsky-myslivec-na-balkanskem-slamniku-8109904>
16. NEDOROST, Libor. Češi v 1. světové válce. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7277-320-8.
17. PETTY, Geoffrey. Moderní vyučování. Vyd. 3. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-978-X.
18. PICHLÍK, Karel, KLÍPA, Bohumil, ZABLOUDILOVÁ, Jitka. Českoslovenští legionáři (1914-1920). 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1996. ISBN 80-204-0580-1
19. ŠVP pro obor vzdělání 63-41-M/02 Obchodní akademie [online]. Plzeň: POA Plzeň, 2019. [27.3.2023]. Dostupné z <https://poaplzen.cz/studium-a-jeho-organizace/skolni-vzdelavaci-program-svp/>